

О.М. Полетай

МЕТОДИКА РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

Навчально-методичний комплекс

**ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Т.Г. ШЕВЧЕНКА**

О.М. Полетай

Навчально-методичний комплекс

**МЕТОДИКА РОБОТИ
З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ**

Чернігів - 2015

УДК 376 – 056.45 (075.8)
ББК Ч 421. 1 я 73
П 49

Рецензенти:

Х.В. Подковко – кандидат педагогічних наук, доцент

А.М. Коляда – кандидат педагогічних наук, доцент

Полетай О.М.

П 49 **Методика роботи з обдарованими дітьми.** Навчально-методичний комплекс / О.М. Полетай. – Чернігів : ЧНПУ, 2015. – 90 с.

ББК Ч 421. 1 я 73

УДК 376 – 056.45 (075.8)

Навчально-методичний комплекс містить матеріали до лабораторно-практичних робіт з курсу "Методика роботи з обдарованими дітьми", який розрахований на підготовку майбутніх вчителів технологічної освіти до роботи з обдарованими дітьми, знайомить з ефективними формами і методами роботи з такою категорією дітей та допоможуть зробити процес навчання цікавим.

До змісту навчально-методичного комплексу входять теоретичні відомості з теми заняття, перелік основних термінів, контрольні питання, завдання та інструктивні вказівки до виконання лабораторно-практичних робіт, орієнтовна тематика індивідуальних повідомлень і рефератів, екзаменаційні питання та список літератури з курсу.

Навчально-методичний комплекс призначений для студентів спеціальності 6.010103 "Технологічна освіта", 6.010104 "Професійна освіта" вищих педагогічних навчальних закладів денної та заочної форм навчання.

*Рекомендовано до друку вченою радою технологічного факультету
Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка
(протокол №1 від 29.08.2015 р.)*

© О.М. Полетай, 2015

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

В умовах становлення та розвитку в Україні ринкової економіки найбільшої актуальності набуває підготовка кадрового потенціалу, що має високий рівень професійної підготовки та необхідні особисті якості, здатність до самовдосконалення та саморозвитку. Це в свою чергу викликає необхідність проведення більш активної системної роботи з майбутніми учителями технологічної освіти.

Основне завдання курсу – ознайомити студентів з проблемою розвитку обдарованості і станом її рішення в Україні; різновидами загальної і спеціальної обдарованості; особливостями психології обдарованих дітей і молоді; організацією навчання обдарованих учнів; психолого-педагогічною підготовкою майбутніх учителів технологічної освіти для роботи з обдарованими учнями.

Вчителі повинні знати природу обдарованості людини, в чому полягає специфіка кожного з різновидів обдарованості, психологічну характеристику обдарованих учнів і їх особливості, форми і методи роботи з обдарованими учнями, способи діагностики творчої обдарованості.

Вивчення курсу передбачає формування у студентів умінь виявляти і розвивати обдарованих дітей; діагностувати ступінь різних видів обдарованості; надавати рекомендації учителям і батькам відносно навчання і виховання обдарованих учнів. "Методика роботи з обдарованими дітьми" дає студенту можливість отримати навички працювати з обдарованими дітьми, психодіагностичної роботи з ними, консультування обдарованих учнів, їх батьків і вчителів. Вивчення курсу завершується екзаменом.

Навчально-методичний комплекс "Методика роботи з обдарованими дітьми" має бути спрямований на формування ключових когнітивних та діяльнісно-практичних компонентів готовності майбутнього учителя технологічної освіти до роботи з обдарованими дітьми.

Мета курсу: сформувати професійну компетентність майбутніх вчителів освітньої галузі "Технології" та підготувати до роботи з обдарованими дітьми в закладах освіти.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

– формування об'єму знань про поняття "задатки", "здібності", "обдарованість", "обдаровані діти", особливості їх навчання, форми, методи початкового виявлення та подальшого розвитку у різних умовах;

– формування уміння педагогічного спілкування з такою категорією дітей, а саме не сприймати таку дитину як об’єкт педагогічного впливу, відноситися як до суб’єкту спільно спланованої педагогічної взаємодії, в ході якої обдарована дитина навчається і розвивається;

– навчання і формування уміння доцільно використовувати організаційні форми, дидактичні методи практичної роботи з обдарованою дитиною в освітніх установах різного типу;

– практичне закріплення знань і умінь відносно роботи з обдарованими дітьми, шляхом безпосереднього ознайомлення з роботою освітніх установ різного типу, які мають досвід роботи з такою категорією дітей.

– спрямувати студентів на здобуття та апробацію ключових когнітивних та діяльнісно-практичних компетентностей, які входять у склад готовності до роботи з обдарованими дітьми, в умовах, які моделюють майбутню професійну діяльність під час проходження педагогічної практики;

– сформувати вміння описувати, пояснювати, прогнозувати педагогічні явища та набувати вміння аналізу навчальних проблемних ситуацій, вирішення педагогічних завдань;

– розвинути здібності комунікативного спілкування в умовах, які моделюються майбутньою професійною діяльністю, прийняття індивідуальних та колективних рішень;

– отримати здібності до рефлексії власної пізнавальної та практичної діяльності.

Реалізація поставлених завдань передбачає застосування проблемних лекцій та лабораторно-практичних робіт, дискусій, завдань дослідницького характеру, моделювання педагогічних ситуацій та вирішення педагогічних завдань, ситуативно-рольових ігор.

Програма курсу розрахована на 54 години, з них 14 годин лекційних, 28 годин лабораторних, 12 годин відводиться на самостійну роботу студентів, підготовку і здачу лабораторно-практичних.

Принципи відбору змісту та організації навчального матеріалу

Визначення змісту та відбір навчального матеріалу обумовлено провідними принципами розвитку вищої професійної педагогічної освіти: принципом фундаменталізації, який визначає концепцію навчального матеріалу навколо основних різновидів обдарованості, принципом гуманізації, який передбачає використання особистісно-орієнтованого підходу до організації роботи з такою категорією дітей в загальноосвітніх закладах, принципом системності, який реалізовується через систему

професійних функцій, для розвитку ключових діяльнісно-практичних компонентів готовності до роботи з обдарованими дітьми.

Поточний контроль. Перевірка якості засвоєння знань впродовж семестру проводиться у письмовій та усній формі під час виконання практичних завдань індивідуального та групового характеру.

Підсумковий контроль. Підсумковий контроль здійснюється у вигляді екзамену, який передбачає облік проходження ряду залікових одиниць для встановлення рівня сформованості ключових когнітивних та діяльнісно-практичних компонентів готовності майбутніх вчителів технологічної освіти до роботи з обдарованими дітьми: мотиваційної, когнітивної, рефлексивної, діагностичної, прогностичної, конструктивної, організаційної, комунікативної, технологічної, коригуючої, дослідницької.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Тема	Кількість годин		
		лекції	лабо- раторні	сам. робота
1.	Погляди науковців на проблему обдарованості.	2	4	1
2.	Сутність поняття "обдарованості". Види обдарованості.	2	4	2
3.	Технічна обдарованість.	2	4	2
4.	Методи психолого-педагогічного дослідження обдарованих дітей.	2	4	2
5.	Форми, методи і засоби організації роботи з обдарованими дітьми.	2	4	2
6.	Організація гурткової роботи.	2	4	2
7.	Роль учителя у розвитку обдарованості.	2	4	1
Разом:		14	28	12

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Тема 1. Погляди науковців на проблему обдарованості

Погляди науковців різних епох на проблему обдарованості. Розглянути та проаналізувати педагогічну та психологічну точку зору науковців на проблему обдарованості: Дж. Гилфорда, С. Рубінштейна, М. Монтессорі, А. Маслоу, Ю. Гильбуха, Масара Ібуку, Е. Торренс, К. Тейлор. Погляди науковців на природу обдарованості та здібностей.

Тема 2. Погляди науковців на проблему обдарованості

Погляди науковців різних епох на проблему обдарованості. Розглянути та проаналізувати педагогічну та психологічну точку зору науковців на проблему обдарованості: Д. Богоявленської, О. Музики, В. Моляко, Н. Лейтеса, О. Кульчицької, Р. Костюка, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, С. Сисоєвої, Б. Теплова, Я. Пономарьова, К. Ушинського. Погляди науковців на природу обдарованості та здібностей.

Тема 3. Сутність поняття "обдарованості"

Актуальність проблеми обдарованості. Зміст поняття "обдарованість", "обдарована дитина". Співвідношення понять обдарованість і здібності, талант, геніальність. Поняття інтелекту. Природа обдарованості. Задатки як спадкові анатомо-фізіологічні основи обдарованості. Роль соціального оточення у формуванні обдарованість. Сутність творчого обдарування.

Тема 4. Види обдарованості

Класифікація видів обдарованості. Загальна обдарованість. Творча обдарованість. Поняття про креативність. Форми прояву творчої обдарованості. Спеціальна обдарованість. Академічна, художня, соціальна, спортивна, математична та прикладна обдарованість.

Тема 5. Технічна обдарованість

Характеристика поняття "технічна обдарованість". Структурні компоненти технічної обдарованості. Технічні здібності. Ознаки технічних здібностей. Задатки. Критерії ідентифікації технічної обдарованості (за О. Зазимко).

Тема 6. Технічна обдарованість

Основні стратегії технічної обдарованості за В. Моляко. Показники проявів технічної обдарованості. Креативний потенціал технічно обдарованої особистості. Структура креативного потенціалу. Загальні фази творчого процесу: пускова, пошукова і виконавча. Процес технічної творчості за В. Моляко.

Тема 7. Методи психолого-педагогічного дослідження обдарованих дітей

Характеристика науково-педагогічного дослідження. Поняття про методи дослідження та їх вибір. Методи емпіричних досліджень: вивчення педагогічної літератури, документів та результатів діяльності; спостереження; опитування (інтерв'ювання, анкетування, бесіда); оцінювання (рейтинг, консиліум); вивчення і узагальнення педагогічного досвіду; діагностика (тестування, шкалування); педагогічний експеримент (природний, моделюючий, лабораторний).

Тема 8. Методи психолого-педагогічного дослідження обдарованих дітей

Діагностика Головною метою педагогічного дослідження є відкриття об'єктивних закономірностей навчання, виховання і розвитку особистості, свідоме і цілеспрямоване застосування вже відомих законів у практиці навчально-виховної роботи.

Тема 9. Форми, методи і засоби організації роботи з обдарованими дітьми

Принципи навчання обдарованих дітей. Стратегії навчання інтелектуально обдарованих дітей (прискорене). Основні проблеми при

формуванні стратегії навчання обдарованих. Критерії для упровадження прискореного навчання. Організаційні форми прискореного навчання. Індивідуалізація навчання. Проблема диференційованого навчання обдарованих. Різновиди диференціації. Аргументи "за" і "проти" диференційованого навчання.

Тема 10. Форми, методи і засоби організації роботи з обдарованими дітьми

Досвід України і зарубіжжя. Концептуальні моделі навчання обдарованих учнів. Сучасні технології навчання обдарованих дітей в школі: "Ущільнення навчальної програми", "Незалежне навчання". Майстер-клас. Олімпіада. Самостійна робота. Мозковий штурм.

Тема 11. Організація гурткової роботи

Специфіка організації і проведення предметних гуртків. Технічні гуртки. Види технічних гуртків. Громадянське, моральне, трудове, естетичне і фізичне виховання учнів на заняттях гуртка. Організованість і дисципліна, активність і самостійність учнів.

Тема 12. Вимоги до організації гурткової роботи

Вимоги до організації гуртка. Поділ учнів. Планування роботи гуртка. Гігієна праці. Правила техніки безпеки. Аналіз роботи діючих гуртків загальноосвітніх закладів міста Чернігова.

Тема 13. Роль учителя у розвитку обдарованості

Поняття "творчий вчитель". Особові якості вчителя. Педагогічні здібності сучасного учителя. Роль учителя у розвитку обдарованості.

Тема 14. Вивчення передового досвіду учителів-новаторів

Вивчення досвіду роботи учителів загальноосвітніх закладів міста Чернігова. Вивчення досвіду роботи чернігівського центру технічної творчості.

ЛАБОРАТОРНО-ПРАКТИЧНІ РОБОТИ

Лабораторно-практична робота 1

ПОГЛЯДИ НАУКОВЦІВ НА ПРОБЛЕМУ ОБДАРОВАНOSTІ

Мета: розглянути та проаналізувати погляди науковців різних епох на проблему обдарованості дитини.

Знання: погляди Дж. Гилфорда, С. Рубінштейна, М. Монтессорі, А. Маслоу, Ю. Гильбуха, Масара Ібуку, Е. Торренс, К. Тейлор.

Вміння: аналізувати і застосовувати на практиці вчення науковців.

▣▣▣➔ Завдання до роботи

1. Опрацювати літературу до лабораторної роботи.
2. Підготувати виступи "Погляди сучасних науковців на проблему обдарованості", "Погляди науковців вишу, в якому навчаюся, на проблему обдарованості".

Метод проведення: бесіда, дискусія.

▣▣▣ Завдання для самостійної роботи студентів

1. Розглянути та охарактеризувати погляди Дж. Дьюї, Керценштейнера на роль праці у розвитку обдарованості.

Контрольні питання

1. Назвати і проаналізувати погляди М. Монтессорі.
2. Назвати і проаналізувати погляди Дж. Гилфорда.
3. Назвати і проаналізувати погляди К. Тейлор.

📖 Література [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10–15; 16–24].

Лабораторно-практична робота 2

ПОГЛЯДИ НАУКОВЦІВ НА ПРОБЛЕМУ ОБДАРОВАНОСТІ

Мета: розглянути та проаналізувати погляди науковців різних епох на проблему обдарованості дитини.

Знання: погляди Д. Богоявленської, О. Музики, В. Моляко, Н. Лейтеса, Р. Костюка, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, С. Сисоєвої, Б. Теплова, Я. Пономарьова, К. Ушинського.

Вміння: аналізувати і застосовувати на практиці вчення науковців.

Завдання до роботи

1. Опрацювати літературу до лабораторної роботи.
2. Підготувати автобіографічну довідку про видатну обдаровану людину, яка зробила видатне відкриття. З'ясувати, що за фактор вплинув на розвиток його задатків.
3. Підготувати виступи "Погляди сучасних науковців на проблему обдарованості", "Погляди науковців вишу, в якому навчаюся, на проблему обдарованості".

Метод проведення: бесіда, дискусія.

Завдання для самостійної роботи студентів

1. Розглянути та охарактеризувати погляди А. Макаренка та В. Сухомлинського на роль праці у розвитку обдарованості.

Контрольні питання

1. Назвати і проаналізувати погляди О. Кульчицької.
2. Назвати і проаналізувати погляди Д. Богоявленської.
3. Назвати і проаналізувати погляди В. Моляко.

 Література [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10–15; 16–24].

Лабораторно-практична робота 3

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ "ОБДАРОВАНОСТІ"

Мета: вивчення основних теоретичних положень.

Знання: поняття "обдарованість", "здібність", "задатки", "обдарована дитина".

Вміння: використовувати знання понятійного апарату й застосовувати їх під час уроків трудового навчання.

Завдання до роботи

1. Опрацювати літературу з теми лабораторної роботи.
2. Вивчити понятійний апарат: "обдарованість", "задатки", "здібність", "геніальність", "талант".
3. Проаналізувати роль соціального оточення на формування обдарованості.
4. Підготувати у письмовому вигляді аналіз задатків, які притаманні обдарованій дитині.

Методи проведення: бесіда, дискусія.

Завдання для самостійної роботи студентів

1. Проаналізувати літературу й охарактеризувати технічне мислення. Оформити письмово.

Контрольні питання

1. Дати визначення основних понять "обдарованість", "здібність", "нахили", "задатки", "дар".
2. Порівняти визначення "обдарованості" з іншими визначеннями.
3. Охарактеризувати поняття інтелекту.
4. Що означає поняття "геніальність"?

 Література [4; 9; 12; 24; 25; 26; 27; 28; 29; 30].

Лабораторно-практична робота 4

ВИДИ ОБДАРОВАНOSTІ

Мета: вивчення основних теоретичних положень.

Знання: поняття "обдарованість", "здібність", "задатки", "види обдарованості", "обдарована дитина".

Вміння: використовувати знання понятійного апарату й застосовувати їх під час уроків трудового навчання.

Завдання до роботи

1. Опрацювати літературу з теми лабораторної роботи.
2. Вивчити понятійний апарат: "види обдарованості", "задатки", "креативність".
3. Проаналізувати різні види обдарованості: академічна, розумова, інтелектуальна, художня, спортивна, соціальна, психомоторна, математична, музична.
4. Підготувати у письмовому вигляді аналіз складових компонентів двох видів (на ваш вибір) обдарованості.

Методи проведення: бесіда, дискусія.

Завдання для самостійної роботи студентів

1. Розглянути й охарактеризувати складові компоненти додатково ще одного виду обдарованості. Оформити письмово.

Контрольні питання

1. Дати визначення основних понять "обдарованість", "здібність", "нахили", "задатки", "дар", "креативність".
2. Назвати основні види обдарованості.
3. Дати характеристику основних видів обдарованості.
4. Що означає поняття "геніальність"?

 Література [4; 9; 12; 24; 25; 26; 27; 28; 29; 30].

Лабораторно-практична робота 5

ТЕХНІЧНА ОБДАРОВАНІСТЬ

Мета: ознайомитись з сутністю поняття "технічна обдарованість", з структурою технічної обдарованості й окремо з компонентами які є складовими даної обдарованості.

Знання: поняття "технічна обдарованість", "інтерес до техніки", "творчий конструкторський розум", "технічна винахідливість", "технічні здібності", "технічне мислення", "процес технічної творчості".

Вміння: організувати процес навчання з урахуванням технічної обдарованості у дітей.

▣▣▣▣➔ Завдання до роботи

1. Опрацювати літературу до лабораторної роботи.
2. Шляхом аналізу складових компонентів технічної обдарованості та вірно поставлених запитань, виявити у піддослідного (у іншого студента) їх наявність. Зробити опис цих компонентів.

Методи проведення: робота в малих групах.

▣▣ Завдання для самостійної роботи студентів

1. Проаналізувати особистісні компоненти технічної обдарованості. Зробити опис визначених компонентів.
2. Зробити підбір методик по виявленню, дослідженню компонентів технічної обдарованості.

Контрольні питання

1. Дати визначення поняттю "технічна обдарованість"?
2. Назвіть і охарактеризуйте складові компоненти технічної обдарованості.
3. Охарактеризувати основні ознаки технічних здібностей.
4. Критерії ідентифікації технічної обдарованості.

 Література [12; 31; 32; 33; 34; 35].

Лабораторно-практична робота 6

ТЕХНІЧНА ОБДАРОВАНІСТЬ

Мета: ознайомитись з сутністю поняття "технічна обдарованість", з структурою технічної обдарованості й окремо з компонентами які є складовими даної обдарованості.

Знання: поняття "технічна обдарованість", "інтерес до техніки", "творчий конструкторський розум", "технічна винахідливість", "технічні здібності", "технічне мислення", "процес технічної творчості".

Вміння: організувати процес навчання з урахуванням технічної обдарованості у дітей.

Завдання до роботи

1. Опрацювати літературу до лабораторної роботи.
2. Шляхом аналізу складових компонентів технічної обдарованості та вірно поставлених запитань, виявити у підслідного (у іншого студента) їх наявність. Зробити опис цих компонентів.

Методи проведення: робота в малих групах.

Завдання для самостійної роботи студентів

1. Проаналізувати особистісні компоненти технічної обдарованості. Зробити опис визначених компонентів.

Контрольні питання

1. Основні стратегії технічної обдарованості за В. Моляко.
2. Дати характеристику процесу технічної творчості (за В. Моляко).
3. Охарактеризувати основні результати технічної творчості.
4. Що таке розвиток креативного потенціалу технічно обдарованої особистості?
5. Структура креативного потенціалу.

 Література [12; 31; 32; 33; 34; 35].

Лабораторно-практична робота 7

МЕТОДИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Мета: ознайомитись з основними методами психолого-педагогічного дослідження особистості.

Знання: характеристик методів емпіричних та теоретичних досліджень.

Вміння: організовувати діагностику різних видів обдарованості.

▣▣▣➔ Завдання до роботи

1. Опрацювати літературу до лабораторної роботи.
2. Ознайомлення з методиками діагностики різних видів обдарованості.
3. Підготувати комплекс діагностичних методик для визначення портрету обдарованої особистості.

Методи проведення: робота з підручниками та навчальними посібниками.

▣▣▣ Завдання для самостійної роботи студентів

1. В загальноосвітньому закладі м. Чернігова провести спостереження, анкетування і тестування на предмет характеристики творчої розвиненості класу. Оформити письмово.

Контрольні питання

1. Що є головною метою педагогічного дослідження?
2. Назвіть і охарактеризуйте об'єкт і предмет педагогічних досліджень, мету, завдання.
3. Охарактеризуйте метод спостереження. Назвіть переваги та недоліки цього методу.
4. Розкрийте можливості методів опитування у педагогічних дослідженнях і покажіть їх переваги й недоліки.
5. Охарактеризуйте методи анкетування, бесіди та інтерв'ю, що застосовуються у педагогічному дослідженні.
6. Вкажіть на взаємозв'язки анкетування, інтерв'ювання та бесіди з іншими методами педагогічних досліджень.

▣▣▣ Література [1; 12; 21; 27; 36].

Лабораторно-практична робота 8

МЕТОДИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Мета: ознайомитись з основними методами психолого-педагогічного дослідження особистості.

Знання: характеристик методів емпіричних та теоретичних досліджень.

Вміння: організувати діагностику різних видів обдарованості.

Завдання до роботи

1. Опрацювати літературу до лабораторної роботи.
2. Ознайомлення з методиками діагностики різних видів обдарованості.
3. Підготувати комплекс діагностичних методик для визначення портрету обдарованої особистості.

Методи проведення: робота з підручниками та навчальними посібниками.

Завдання для самостійної роботи студентів

1. Використовуючи підібраний комплекс діагностичних методик, продіагностувати учнів загальноосвітнього закладу на предмет визначення компонентів технічної обдарованості. Дати характеристику учню у якого найбільше виражена технічна обдарованість. Записати до конспекту.

Контрольні питання

1. Що є головною метою педагогічного дослідження?
2. Назвіть і охарактеризуйте об'єкт і предмет педагогічних досліджень, мету, завдання.
3. Охарактеризуйте метод спостереження. Назвіть переваги та недоліки цього методу.
4. Розкрийте можливості методів опитування у педагогічних дослідженнях і покажіть їх переваги й недоліки.
5. Охарактеризуйте методи анкетування, бесіди та інтерв'ю, що застосовуються у педагогічному дослідженні.
6. Вкажіть на взаємозв'язки анкетування, інтерв'ювання та бесіди з іншими методами педагогічних досліджень.

 Література [1; 12; 21; 27; 36].

Лабораторно-практична робота 9

ФОРМИ, МЕТОДИ І ЗАСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

Мета: ознайомитися з формами, методами та засобами організації навчальної діяльності обдарованих дітей.

Знання: особливостей диференційованого та індивідуалізованого навчання у загальноосвітній школі, основних форм та методів організації навчання.

Вміння: доцільно використовувати форми та методи організації навчальної діяльності під час роботи з різними категоріями дітей, у тому числі і з обдарованими, в загальноосвітніх закладах.

■➔ Завдання до роботи

1. Ознайомитись з організацією диференційованого навчання.
2. Проаналізувати форми та методи організації навчальної роботи з обдарованими дітьми: урок, практичне заняття, лекція, бесіда, тематичні вечори, конференції, диспути, творчі конкурси, виставки, круглі столи, ділові ігри та ін.

Методи проведення: робота в малих групах.

■ Завдання для самостійної роботи студентів

1. Розробити і захистити захід, в основі якого буде передбачений індивідуальний підхід до технічно обдарованої дитини (розробка індивідуальних завдань та вправ підвищеної складності, практична робота за окремим завданням).

Контрольні питання

1. Які основні принципи навчання обдарованих дітей?
2. Критерії упровадження прискореного і поглибленого навчання.
3. Організаційні форми прискореного і поглибленого навчання.
4. Проблема диференційованого навчання обдарованих.
5. Моделі навчання обдарованих учнів.
6. Сучасні технології навчання обдарованих дітей в школі.
7. Роль творчих задач у розвитку обдарованості.

 Література [9; 12; 24; 37; 38; 39; 40; 41].

Лабораторно-практична робота 10

ФОРМИ, МЕТОДИ І ЗАСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

Мета: ознайомитися з формами, методами та засобами організації навчальної діяльності обдарованих дітей.

Знання: особливостей диференційованого та індивідуалізованого навчання у загальноосвітній школі, основних форм та методів організації навчання.

Вміння: доцільно використовувати форми та методи організації навчальної діяльності під час роботи з різними категоріями дітей, у тому числі і з обдарованими, в загальноосвітніх закладах.

▣▣▣➔ Завдання до роботи

1. Ознайомитись з організацією ущільнення навчальної програми.
2. Проаналізувати форми та методи організації навчальної роботи з обдарованими дітьми: майстер-клас, олімпіада, мозковий штурм, самостійна робота.

Методи проведення: робота в малих групах.

▣▣▣ Завдання для самостійної роботи студентів

1. Розробити і захистити захід майстер-клас прикладного мистецтва яким ви займаєтесь.

Контрольні питання

1. Сучасні технології навчання обдарованих дітей в школі.
2. Охарактеризувати самостійну роботу учня.
3. Вимоги до організації та проведення майстер-класу.
4. Вимоги до організації та проведення олімпіади та виставки творчих робіт.

📖 Література [9; 12; 24; 37; 38; 39; 40; 41].

Лабораторно-практична робота 11

ОРГАНІЗАЦІЯ ГУРТКОВОЇ РОБОТИ

Мета: сформувані вміння планувати і організовувати гурткову роботу з технічної праці.

Знання: поняття "гурткова робота", принципи роботи її значення у розвитку обдарованої дитини.

Вміння: самостійно організовувати та створювати передумови гурткової роботи з технічної праці.

Завдання до роботи

1. Ознайомитись з основними видами гуртків з технічної творчості.
2. Ознайомитися з досвідом роботи гуртків у загальноосвітніх закладах.
3. Розглянути інформацію про професії у сфері технічної діяльності.

Метод проведення: бесіда, дискусія.

Завдання для самостійної роботи студентів

1. Проаналізувати план роботи діючого гуртка з технічної праці загальноосвітнього закладу.
2. Підготувати та захистити план роботи технічного гуртка.

Контрольні питання

1. Що ви розумієте під поняттям "гурткова робота"?
2. Охарактеризуйте вимоги до організації роботи гуртка.
3. Назвіть методи і прийоми, які доцільно використовувати під час роботи гуртка?
4. Принципи організації гурткової роботи.

Література [12; 42; 43; 44; 45; 46; 47; 48].

Лабораторно-практична робота 12

ВИМОГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ГУРТКОВОЇ РОБОТИ

Мета: сформувати вміння планувати і організовувати гурткову роботу з технічної праці.

Знання: поняття "гурткова робота", принципи роботи її значення у розвитку обдарованої дитини, планування, гігієнічні вимоги до організації гурткової роботи, правила техніки безпеки.

Вміння: самостійно організовувати та створювати передумови гурткової роботи з технічної праці.

Завдання до роботи

1. Ознайомитись з основними видами гуртків з технічної творчості.
2. Ознайомитися з досвідом роботи гуртків у загальноосвітніх закладах.
3. Розглянути інформацію про професії у сфері технічної діяльності.

Метод проведення: бесіда, дискусія.

Завдання для самостійної роботи студентів

1. Проаналізувати план роботи діючого гуртка з технічної праці загальноосвітнього закладу.
2. Підготувати та захистити план роботи технічного гуртка.
3. Дати характеристику керівнику гуртка.

Контрольні питання

1. Вимоги до організації гуртка.
2. Планування роботи гуртка.
3. Гігієна праці.
4. Правила техніки безпеки під час проведення занять гуртка.

 Література [12; 42; 43; 44; 45; 46; 47; 48].

Лабораторно-практична робота 13

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ У РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ

Мета: розглянути та проаналізувати основні умови підготовки майбутніх учителів.

Знання: визначення основних положень, які впливають на підготовку майбутніх учителів для роботи з обдарованими дітьми.

Вміння: аналізувати основні умови підготовки майбутніх учителів трудового навчання до роботи з технічно обдарованими дітьми.

Завдання до роботи

1. Опрацювати літературу до лабораторної роботи.
2. Проаналізувати рекомендації учителям по роботі з обдарованими учнями.
3. Проаналізувати особистісні якості і порівняти з узагальненими якостями учителя.

Метод проведення: бесіда, дискусія.

Завдання для самостійної роботи студентів

1. Проаналізувати комплекс порад для батьків. Зробити особисті доповнення до даного переліку. Обґрунтуйте свої доповнення.

Контрольні питання

1. Яким якостями повинен володіти учитель для створення роботи з обдарованими дітьми?
2. Які рекомендації потрібно враховувати у роботі з обдарованими дітьми?
3. Назвати особливості діяльності, що спрямовані на творчий розвиток учня і які потрібно враховувати учителям?

 Література [12; 47; 49; 50; 51].

Лабораторно-практична робота 14

ВИВЧЕННЯ ПЕРЕДОВОГО ДОСВІДУ УЧИТЕЛІВ-НОВАТОРІВ

Мета: проаналізувати досвіду роботи учителів загальноосвітніх закладів міста Чернігова.

Знання: визначення основних положень розвитку обдарованостей у дітей з досвіду роботи передових учителів загальноосвітніх закладів.

Вміння: уміння організовувати власну самоосвіту на прикладі досвіду інших.

Завдання до роботи

1. Опрацювати літературу до лабораторної роботи.
2. Проаналізувати досвіду роботи учителів загальноосвітніх закладів міста Чернігова.
3. Проаналізувати досвіду роботи чернігівського центру технічної творчості.

Метод проведення: бесіда, дискусія.

Завдання для самостійної роботи студентів

1. Проаналізувати вивчений досвід і зробити письмовий звіт за темою "Що цікавого і корисного я навчився в учителя-наставника".

Контрольні питання

1. Яким якостями повинен володіти учитель для створення роботи з обдарованими дітьми?
2. Які рекомендації потрібно враховувати у роботі з обдарованими дітьми?
3. Назвати особливості діяльності, що спрямовані на творчий розвиток учня і які потрібно враховувати учителям?

 Література [12; 47; 49; 50; 51].

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Дати загальне визначення творчості.
2. Актуальність проблеми обдарованості
3. Зміст поняття "обдарованість".
4. Співвідношення понять "обдарованість" "здібності" "талант" "геніальність".
5. Природа обдарованості.
6. Погляди науковців на природу обдарованості.
7. Класифікація видів обдарованості.
8. Загальна обдарованість.
9. Інтелектуальна обдарованість.
10. Поняття інтелекту.
11. Різновиди інтелекту.
12. Творча обдарованість. Поняття про креативність.
13. Форми прояву творчої обдарованості.
14. Взаємозв'язок між інтелектуальною і творчою обдарованістю.
15. Спеціальна обдарованість
16. Академічна обдарованість.
17. Художня обдарованість.
18. Технічна обдарованість.
19. Соціальна обдарованість.
20. Складові компоненти технічної обдарованості.
21. Охарактеризувати основні ознаки технічних здібностей.
22. Дати характеристику процесу технічної творчості (за В. Моляко).
23. Охарактеризувати основні результати технічної творчості.
24. Розвиток креативного потенціалу технічно обдарованої особистості.
25. Структура креативного потенціалу.
26. Актуальність науково-педагогічного дослідження.
27. Об'єкт і предмет науково-педагогічного дослідження.
28. Мета і завдання науково-педагогічного дослідження.
29. Теоретичні методи науково-педагогічного дослідження.
30. Емпіричні методи науково-педагогічного дослідження.
31. Особливості організації і проведення експериментально-педагогічних досліджень.
32. Педагогічний експеримент та його види.
33. Організація, проведення та опис результатів педагогічного спостереження.
34. Методи опитування у педагогічних дослідженнях, переваги й недоліки.

35. Анкетування та інтерв'ю як методи експериментальної роботи.
36. Аналіз передового педагогічного досвіду як метод експериментальної роботи.
37. Статистичні методи обробки експериментальних даних.
38. Охарактеризуйте вимоги до організації роботи гуртка.
39. Методи і прийоми, які доцільно використовувати під час роботи гуртка.
40. Принципи організації гурткової роботи.
41. Принципи навчання обдарованих дітей.
42. Стратегії навчання інтелектуально обдарованих дітей.
43. Прискорене навчання.
44. Організаційні форми прискореного навчання.
45. Проблема диференційованого навчання обдарованих.
46. Концептуальні моделі навчання обдарованих учнів.
47. Сучасні технології навчання обдарованих дітей в школі.
48. Яким якостями повинен володіти учитель для створення роботи з обдарованими дітьми?
49. Рекомендації які потрібно враховувати у роботі з обдарованими дітьми.
50. Назвати особливості діяльності, що спрямовані на творчий розвиток учня і які потрібно враховувати учителям?

ЛЕКЦІЇ

Лекція 1, 2

Тема: ПОГЛЯДИ НАУКОВЦІВ НА ПРОБЛЕМУ ОБДАРОВАНОСТІ

Питання

1. Щодо організації роботи на заняттях.
2. Що вивчає предмет "Методика роботи з обдарованими дітьми".
3. Дослідження проблеми обдарованості.
4. Сутність процесу творчості.
5. Методи вивчення творчості.
6. Наукові підходи до вивчення творчості.
7. Взаємозв'язок понять задатки, здібності, обдарованість.
8. Науковці про обдарованість і взаємозалежність вчителя і обдарованої особистості.

Зміст лекції

3. Дослідження проблеми обдарованості

У сучасних умовах реформування системи освіти в Україні розвиток здібностей і обдарованостей дитини є загальною проблемою психолого-педагогічної науки і практики [3].

В основу побудови сучасної освіти і навчання покладений особистісно-орієнтований підхід, який на противагу авторитарному навчанню створює умови, за яких учень стає суб'єктом процесу навчання. У цьому разі змінюються як функції учителя, так і функції учня. Учитель є не тільки джерелом потрібної інформації, а й керівником діяльності учня, спрямованої на здобуття знань. Учитель обирає раціональний шлях методичного подання навчального матеріалу, надає учневі допомогу, зберігаючи максимально його самостійність.

Суб'єктивна діяльність учня включає **три взаємопов'язані** процеси:

- засвоєння інформації, досвіду репродуктивної і творчої діяльності;
- удосконалення психічних функцій;
- (розвиток) і формування емоційно-ціннісного ставлення до світу та відповідної моделі поведінки.

Навчально-виховний процес ґрунтується на єдності й збалансованості названих процесів. У такому разі засвоєння інформації становить його предметну основу, а розвиток і виховання забезпечуються і прогнозуються через зміст інформації, структуру навчальної діяльності і методи навчання.

Видатний педагог В. Сухомлинський зазначав, що "... виховання полягає в тому, щоб знайти, відкрити в кожній людині ту золоту жилку, ту живинку, розквіт якої принесе їй радість творчості ... Виховати в кожній дитині живий інтерес до праці, розкрити нахили, покликання, утвердити особисте захоплення справою – це і є суть індивідуальної виховної роботи, в якій виявляється справжня педагогічна майстерність" [5].

Однією з цікавих позицій зарубіжної практики роботи з обдарованими дітьми під гаслом – "Жодна дитина не народжується – генієм, і жодна – дурнем" – стверджував Масара Ібуку засновник відомої фірми "Sony" та Асоціації раннього розвитку і школи для обдарованих дітей. Він зрозумів це ще в 1947 році і був одним із перших, хто підняв Японію з руїн і відчаю до світового рівня. Найбільшого успіху досягатимуть держави, які мають висококваліфіковані кадри у високотехнологічних галузях виробництва. Тому проблему обдарованості він вважав дуже важливою і перспективною для держави [6].

Істотно вплинув на роботу з обдарованими дітьми досвід перебудови шкільної реформи у Франції, яка полягає у тому, що засвоєння дітьми програми не контролюється після закінчення навчального року. Вчитель ставить перед дітьми кінцеву мету, окреслює певний обсяг знань, яких вони мають досягти по закінченню навчального циклу. При цьому термін опанування заданого обсягу знань та вмінь для кожної дитини може бути індивідуальним (прискореним або сповільненим) і не збігатися з програмою календарного навчального року. Саме така форма організації навчального процесу сприяє максимальній його індивідуалізації, дає можливість дітям з різним рівнем інтелектуального та психічного розвитку досягти бажаного результату за власним темпом і тим самим мати змогу розвиватися творчо шляхом самостійної організації своєї діяльності [15].

Цікавий досвід роботи з обдарованими дітьми у вітчизняних педагогів: педагогічна технологія "Створення ситуації успіху" (за А. Белкіним), в основі якої лежить особистісно-орієнтований підхід до процесу навчання та виховання; "Школа-діагностики" на досвіді вчителя з Підмосков'я І. Волкова, який для виявлення і врахування нахилів (здібностей та обдаровань) учнів з метою організації для них профільної освіти і відповідної профорієнтації, запропонував безтестову методику аналізу продуктів діяльності або життєвих досягнень дітей, тим самим допомагаючи у визначенні дитини у майбутньому професійному виборі [7, 8].

Чимало педагогів прагнуло пояснити розвиток здібностей та обдарованостей. Серед визначних педагогів-дослідників неможливо не згадати ім'я А. Макаренка. Хоча існує і багато критиків, які стверджують, що, мовляв, А. Макаренко спеціально не розвивав обдарування та здібності своїх вихованців. Але здібності та обдарування дітей-вихованців все ж розвивалися і навіть у більшій мірі, ніж у учасників деяких спеціально розроблених експериментів. Педагогічна спадщина видатного педагога свідчить, що йому вдалося знайти механізми і створити умови для розвитку особистості, а за влучним висловом С. Рубінштейна, "розвиток особистості, на відміну від

накопичення "досвіду", оволодіння знаннями, вміннями, навичками, – це і є розвиток її здібностей, а розвиток здібностей людини – це є розвиток як такий, на відміну від накопичення знань і вмінь" [11].

А. Макаренко зосередив свої зусилля на створенні розвивального середовища, де б природовідповідно діти могли вибирати одну чи декілька діяльностей з багатьох можливих і саморозвивалися в них. Педагогічне управління цією ситуацією, створення можливостей для розвитку кожного – безперечне досягнення виховної системи видатного педагога. Він стверджував про необхідність включення дітей у різні види діяльності, свідомо домагався, щоб кожен вихованець міг досягти успіхів у різних напрямках діяльності, формуючи таким чином потенціал загальних здібностей. Прагнення до визнання – це мегапотреба, яка спонукає людину до самовдосконалення, до розвитку здібностей у всіх сферах життя.

Інша дослідниця, яка розглядала творчі здібності учнів була М. Монтесорі. Згідно її теорії головний акцент слід робити на питаннях взаємовідносин дитини, навколишнього середовища і учителя. У центрі уваги будь-якої педагогічної системи раннього навчання дітей має бути дитина. М. Монтесорі організовувала свою методику на спостереженнях за дитиною в природних умовах і розумінні її такою, якою вона є, а не такою, якою вона може або повинна бути в уявленні дорослого. Потім М. Монтесорі розробила спеціальне навколишнє середовище, яке допомагає дитині розвиватися самостійно і природно. Вона бачила роль учителя не в навчанні, а в наставництві. Монтесорі-метод дозволяє малюкові легше проходити шлях пізнання в ситуації, коли знання здобуваються в діяльності. В основному він вчиться сам, удосконалюючи свої вміння, дитина поступово розвиває самостійність і впевненість. Монтесорі-метод корисний тим, що він має розбудити в дитини природну любов до письма, читання й математики, і поволі створити стійку мотивацію для продовження навчання. У Монтесорі-школі дитина навчається самостійно за допомогою спеціально розроблених Монтесорі-матеріалів. Вони привабливі, прості у застосуванні, відповідають віковим особливостям дитини, створюють можливість самоконтролю, (вона закладена в конструкції), що дозволяє дитині побачити власні помилки. У цьому випадку дорослому не потрібно вказувати на помилки дитини [12].

Дитина вчиться працювати одна або разом з іншими дітьми, і цей вибір зазвичай вона робить сама. Вона навчається слідувати "основним правилам" класу і може нагадувати іншим дітям про необхідність дотримуватися цих правил. У дитини є багато можливостей проявити себе і відчути успіх, оскільки вона може вибирати заняття і працювати у власному темпі. Монтесорі-клас – не місце для змагань. Можна зайнятися рослинами і тваринами. Монтесорі-клас – це місце, в якому дитина може бути вільною від панування дорослого, вона може відкривати свій світ і розвивати свій розум і тіло. Педагог повинен бути проникливим спостерігачем і мати чітке уявлення про індивідуальний рівень розвитку кожної дитини. Він вирішує, які матеріали більше підходять дитині для роботи в даний момент. Індивідуальні спостереження дають можливість учителю допомогти дитині в оптимальному використанні матеріалів,

а отже, в кращому їх засвоєнні та розумінні, що в свою чергу, позитивно впливає на розвиток творчих здібностей та обдарованостей кожного учня.

Одним із перших психологів, хто спробував знайти витoki творчості, є З. Фрейд. В питаннях, що стосуються творчості відомий психолог бачить прагнення людини, яка увійшла у конфлікт із зовнішнім світом, реалізувати свої фантазії через вияви творчості. Творчість для певної категорії людей є тією підсвідомою діяльністю, яка з одного боку, обмежує реальний контакт суб'єктів із зовнішнім світом, але дозволяє здійснювати цей односторонній контакт з тим же довкіллям, що стає умовою реалізації їх здібностей [13].

4. Сутність процесу творчості

Що ж таке творчість?

В наш час поняття творчість є категорією цілого ряду наук: філософії, психології, педагогіки тощо. Зокрема в Філософському словнику дається таке визначення творчості: "Творчість – процес людської діяльності, що створює якісно нові матеріальні і духовні цінності". Отже це означає, що лише завдяки творчій діяльності людей можливий розвиток науки, техніки, мистецтва, освіти, державності і всього іншого. Саме завдяки творчості можливий будь-який прогрес у світі.

Різні дослідники питання творчості розглядають в різних ракурсах. Так, Д. Богоявленська вважає, що власне творчість починається там, де перестає бути тільки відповіддю, тільки рішенням поставлене завдання [9]. Тобто, там, де самоцінним являється сам процес діяльності, а не лише результат. Саме в цьому виході за межі заданого, в цій здатності до продовження пізнання за рамками вимог заданої ситуації, і криється таємниця вищих форм творчості, здатність бачити в предметі щось нове, таке, чого не бачать інші. Такої ж точки зору дотримуються Л. Гапоненко та А. Лук, вони вважають, що творчість – це факт нестандартного рішення простого завдання, здатність побачити те, що не вкладається в рамки раніше засвоєного [14].

Творчість як і будь-яка діяльність, має своєрідні мотиви, тобто ті процеси, які вимагають від нас певних дій. Мотивами творчості може бути й прагнення людини до гармонійних стосунків з оточуючим її навколишнім світом та встановлення гармонії між його об'єктами. Якщо народжується людина із задатками до відчуття гармонії, то після перетворення цих задатків у здібності за певних обставин людина зможе творити. Людина, яка тонко відчуває гармонію, буде завжди реагувати й на відхилення від неї, тобто вона буде відчувати й дисгармонію. Це відчуття дисгармонії й спонукає людину до пошуків шляхів її усунення, тобто досягнення гармонії.

Н. Роджерс прагнення людини творити пояснює тим, що "творчість подібна волі, спробувавши її одного разу, ти вже ніколи більше не зможеш жити без неї. Це трансформуючий, цілющий процес. Коли накладаються обмеження на нашу творчість, ми хворіємо, стаємо напруженими, тупіємо".

Дослідження психологів з різних країн світу приводять в основному до одностайних висновків щодо творчості. З одного боку, чим більше знань

одержала людина в минулому, тим різноманітніші її підходи до розв'язання нових завдань. Дійсно, для розв'язання важкої задачі людина повинна мати необхідні спеціальні знання. Чим більше нам відомо різних значень досліджуваного об'єкту, тим з більшою гнучкістю ми будемо використовувати цей об'єкт у спробах розв'язати задачу.

З іншого боку, знання можуть обмежити нас в діях, привчити до використання традиційних, стереотипних значень об'єкту. В цьому значенні, чим менше знань одержала людина у минулому, тим легше їй знайти незвичайну, оригінальну ідею розв'язання. Відомо багато прикладів, коли науковці досягали значних творчих успіхів у нових і невідомих для себе ситуаціях. Вони ж пишуть, що "більш творчі люди не обов'язково мають значні інтелектуальні переваги, хоча, звичайно, їх інтелектуальний рівень досить високий" [15].

Бурхливий розвиток природничо-математичних наук, який повів за собою розвиток техніки, показав світу факти справжньої творчості людини. Витвори техніки, технологій вже настільки впливали на життя людей, їх свідомість, що не могли не привернути до себе уваги тих, хто вважав, що творчість характерна лише для гуманітарної сфери. У зв'язку з цим, слідом за роботами, присвяченими дослідженням творчості в галузі мистецтва та літератури, з'явилися роботи, автори яких намагались систематизувати, усвідомити та пояснити заявлені життям процеси науково-технічної творчості.

Особлива увага до творчої діяльності людини в галузі науки та техніки з'явилась після запуску в жовтні 1957 року першого штучного супутника Землі, а згодом і польоту в квітні 1961 року першого космонавта. Ці практичні здобутки людей стали цінним підтвердженням можливостей їх творчих здібностей, що спонукало до більш активних пошуків, спрямованих на розкриття механізму самої творчості.

5. Методи вивчення творчості

Для проникнення в мотиви та механізм творчості було б корисним не лише дослідження **автобіографічних творів** видатних винахідників, а й **біографічних** у яких достовірно висвітлюються етапи розвитку науки або техніки. Зрозуміло, що даний метод дає для дослідників багатий матеріал, але він не позбавлений суб'єктивізму. Кожен з авторів передає лише власні враження, які не позбавлені суб'єктивних відчуттів та переживань, що завжди супроводжують процес творчості.

Метод модельних експериментів є другим напрямком вивчення творчості. Даний метод дає певні результати, але він дещо знецінюється тим, що досліджуваному повідомляється про те, що пропонується йому задача має розв'язання. Для творчості ж важливим є не лише розв'язання поставленої перед суб'єктом задачі, а й власне бачення та наступне формулювання проблем, які необхідно розв'язати. Потенційний творець завжди бачить в навколишньому світі певні протиріччя і пропонує способи їх усунення, тобто розв'язання ним же сформульованої проблеми.

Третій метод дослідження творчості відбувається через **дослідження особистості**. При його застосуванні використовується анкетування та усне опитування суб'єктів дослідження з наступною статистичною обробкою одержаних даних. Цей метод також дає багатий матеріал, зокрема для виявлення тих якостей, які характерні для людини-творця. Але, знову ж і цей метод не дозволяє проникнути повністю в механізми творчості. Очевидно, що кращі результати можна одержати внаслідок комплексного використання даних методів.

Цікаве враження складається на основі даних, які одержали психологи під час тестування школярів. Згідно цих даних, наприклад, особистість "ідеального учня" протилежна за своїми характеристиками творчій особистості. У центрі уваги тут знаходиться не інтелект, а особистісні риси: ретельність, дисциплінованість, самоконтроль, відсутність критичності. Все це можна спостерігати і в поведінці дорослих людей. Український вчений Д. Зербіно пише, що "у мистецтві, науці, як і у будь-якій іншій справі, є люди, вивчені, виховані оточенням, що стали фахівцями. Вони добре виконують свою роботу "від" і "до", можуть виконувати її роками, керуючись певними службовими, функціональними обов'язками, межами, постулатами, стандартами. Нічого нового, свого власного, вони й не можуть зробити" [28].

6. Наукові підходи до вивчення творчості

Досліджуючи питання розвитку обдарованостей та здібностей, не можливо оминати увагою **наукові підходи** до проблеми творчих здібностей. **Їх існує три** і перший полягає в тому, що як таких **творчих здібностей немає**. Інтелектуальна обдарованість виступає в якості необхідного елемента, але цього недостатньо для творчої активності особистості. Головну роль у детермінації творчого поведіння відіграють **мотивації, цінності, особистісні риси** (А. Танненбаум, А.Олох, Д.Богоявленська, А.Маслоу). До числа основних рис творчої особистості ці дослідники відносять когнітивну обдарованість, чутливість до проблем, незалежність у невизначених і складних ситуаціях.

Окремо відзначають дослідники концепцію Д. Богоявленської, що вводить поняття креативної активності особистості, думаючи, що вона обумовлена певною психічною структурою, властивої креативному типу особистості. **Творчість**, з погляду Д. Богоявленської, є **ситуативно нестимульованою активністю**, що проявляється в прагненні **вийти за межі заданої проблеми**. Креативний тип особистості властивий всім новаторам, незалежно від роду діяльності [9].

Друга думка полягає в тому, що **творча здібність** (креативність) є **самостійним чинником**, незалежним від інтелекту (Дж. Гілфорд, К. Тейлор, Г. Грубер, Я. Пономарьов). У більш м'якому варіанті ця теорія говорить, що **між рівнем інтелекту й рівнем креативності є незначна кореляція**. Найбільш розвиненою концепцією є "теорія інтелектуального порогу" Е. Торренса: якщо IQ нижче 115-120, інтелект і креативність утворюють єдиний фактор, при IQ вище 120 творча здатність стає незалежною величиною, тобто, немає креативів з низьким інтелектом, але є інтелектуали з низкою креативністю.

Згідно третьої думки, високий рівень розвитку інтелекту припускає високий рівень творчих здібностей і навпаки. Творчого процесу як специфічної форми психічної активності немає. Цю точку зору розділяли й розділяють практично всі фахівці в області інтелекту (Д. Векслер, Р. Уайсберг, Дж. Гілфорда, Г. Айзенк, Р. Стернберг). Г. Айзенк, опираючись на значимі (але все-таки невисокі) кореляції між IQ і тестами Дж. Гілфорда на дивергентне мислення, висловив думку, що креативність є компонентом загальної розумової обдарованості. Р. Уайсберг відзначає, що творче мислення діагностується за якістю продукту, а не за способом його одержання. Будь-який пізнавальний процес, на його думку, опирається на минулі знання й тягне їхні перетворення відповідно до вимог завдання [10].

Одним з головних завдань загальноосвітньої школи є виховання мислячої людини. І в сукупності із психологічними чинниками, що сприяють її розвитку і вихованню, досить важливе місце посідають педагогічні чинники. На жаль, сучасне навчання розвиває в дітях найчастіше лише один бік – виконавчі здібності, а більш складний та важливий бік – творчі здібності та обдарування людини залишаються на волю випадку і у більшості знаходяться на початковому рівні. Вчитель повинен відмовитись від прагнення "формувати особистість" учня, так як це означає одну з форм педагогічного насилля, адже він не робить вибір за учня, а тільки надає йому можливість вибору різних способів поведінки, спілкування, взагалі засвоєння соціального досвіду. Іншими словами, замість того, щоб пом'якшити несприятливий вплив соціально-психологічного контексту на дитину, вчитель ще більше його посилює. Найважливіша функція педагога полягає в тому, щоб допомогти учню своєчасно осмислити надбаний досвід, знизити психологічне навантаження в процесі навчання, бо саме воно небезпечне, а не обсяг інформації, який отримує дитина навчаючись.

7. Взаємозв'язок понять задатки, здібності, обдарованість

Цілком зрозуміло, що результати будь-якої діяльності людини залежать від рівня розвитку її відповідних здібностей. Здібності ж можуть розвиватись лише на основі наявних у дитини обдарованостей та задатків до певного виду діяльності.

"Слово "задатки" – пише психолог Н. Лейтес, – вимагає роз'яснення: це задані передумови розвитку, які лише у взаємодії з іншими умовами, зокрема із соціальним середовищем, можуть виявитись увімкненими – в ході життя, в діяльності – це призводить до формування здібностей" [16].

Задатки являють собою лише можливості, і передумови розвитку обдарованостей та здібностей, але вони ще не гарантують, не визначають появи й розвитку тих або інших здібностей. Виникаючи на основі задатків, здібності розвиваються в процесі й під впливом діяльності. Поза діяльністю ніякі здібності розвиватися не можуть. Жодна людина, якими б задатками вона не володіла, не може стати талановитим математиком, музикантом або художником, не займаючись наполегливо тією чи іншою діяльністю. До цього необхідно додати, що задатки багатозначні. На основі тих самих задатків

можуть розвиватися неоднакові здібності, в залежності від характеру й вимог діяльності, якою займається людина, а також від умов життя й особливо виховання.

На розвиток здібностей учнів, як і будь-якої людини, впливають особливості нервової вищої діяльності. Так, від швидкості утворення й міцності умовних рефлексів залежать швидкість і міцність оволодіння знаннями й навичками; від швидкості вироблення диференційованого гальмування на подібні подразники – можливість тонко вловлювати подібність і розходження між предметами або їхніми властивостями; від швидкості й легкості утворення й переробки динамічного стереотипу – пристосовність до нових умов і готовність швидко переходити від одного способу виконання діяльності до іншого [14].

Але все ж ніяка окрема здібність не може бути достатньою для успішного виконання діяльності. Треба, щоб у людини було багато здібностей, які перебували б у сприятливому сполученні. Якісно своєрідне сполучення здібностей, необхідних для успішного виконання будь-якої діяльності, називається обдарованістю. Обдарованість – індивідуальна потенціальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності. Основні функції обдарованості – максимальне пристосування до миру, оточення, знаходження рішення у всіх випадках, коли створюються нові, непередбачені проблеми, що вимагають саме творчого підходу [4].

Творчі здібності людини можуть розвиватись лише у її творчій діяльності. Дослідники виділяють такі основні типи творчої діяльності: науково-логічний; техніко-конструктивний; образно-художній; вербально поетичний; музично-руховий; практико-технологічний; ситуативний (спонтанний, розважливий).

Конструктивно-технічні здібності (технічне мислення, яскрава просторова уява, зацікавленість приладами і конструкціями, прагнення їх удосконалювати і створювати нові). Головним засобом і вимірником розвитку здібностей учнів у процесі трудового навчання є навчально-трудова діяльність, в якій проявляється індивідуальність кожного учня.

До загально художніх здібностей відносимо – здібність до різних видів художньо-мистецької діяльності: художнє бачення миру, оригінальність сприйняття, підвищений інтерес до художньої діяльності, естетична позиція.

Проблема розвитку творчих здібностей учнів не може бути розв'язана без розуміння самого процесу, механізму творчості. З точки зору психологічного аспекту творчість значною мірою пов'язана з уявою та інтуїцією людини. Під уявою в філософії та психології розуміють здатність людини створювати у своїй свідомості нові образи [15].

У психології розрізняють уяву довільну та мимовільну, репродуктивну та творчу. Фізіологічним механізмом уяви є оживлення в корі головного мозку раніш утворених нервових зв'язків, сприймань та відчуттів. Уява є вищою формою почуттєвого відображення світу і знаходиться на межі чуттєвості і мислення.

Отже, можна зробити висновок словами російського психолога В. Дружиніна: "Чим більше розвинена в людини здібність, тим із більшим успіхом вона виконує діяльність, швидше нею опановує, і процес оволодіння діяльністю і сама діяльність вдається їй суб'єктивно легше, ніж навчання чи робота в тій сфері, у якій вона не має здібності" [11].

Що являє собою обдарованість? Науковці стверджують, що визначення поняття "обдарованості" існує понад 100, але все ж таки серед них немає такого, яке б влаштовувала і педагогів, і психологів. Вони слушно, на нашу думку, акцентують увагу на тому, що це талант, геніальність, високий рівень розвитку здібностей людини в тій чи іншій галузі діяльності. Як наукова проблема обдарованості розглядається і розробляється у теорія і різноманітних підходах (О. Асмолов, Н. Лейтес, С. Рубінштейн, Б.Теплов та ін.).

З точки зору психологічної проблеми обдарованість розглядається, як високий рівень розвитку здібностей і тому можна вважати, що між здібностями і обдарованістю є взаємозв'язок (Л. Виготський, П. Гальперін, Г. Костюк, С. Рубінштейн, Б. Теплов та ін.). Слід відмітити, що практично всі науковці вважають – здібностей від природи не існує, тому що від природи це тільки задатки, тобто анатомо-фізіологічні передумови до розвитку здібностей. А задатки – це швидкість психічних процесів, певні особливості розвитку окремих зон мозку і окремих ділянок кори головного мозку, також особливості зорового і слухового відчуття, особливості нервової системи [17]. Відповідно, що у кожного індивіда свої, тільки йому притаманні задатки до виконання чого-небудь. Тому, науковці вважають, що чим більше у людини задатків, тим вищий рівень розвитку здібностей.

Психолог Б. Теплов під обдарованістю вважав сукупність здібностей, від якої залежить можливість досягнення успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності. У своїх працях, він наголошував, що обдарованість є не тільки проявом інтелекту, а являє собою єдність інтелектуальних, вольових та емоційних факторів особистості [19].

А на думку О. Музики помилково вважати обдарованість вродженою якістю. Ознаки обдарованості – це результат розвитку здібностей і, на думку автора, обдаровані діти вирізняються не своїми вродженими задатками, а тим, що вони стали на шлях обдарованості [20].

8. Науковці про обдарованість і взаємозалежність вчителя і обдарованої особистості

Педагогічна діяльність є об'єднання науки і мистецтва, яке завжди передбачає творчість. Особливість його в тому, що зміст є витвір (формування, виховання) людини, яка завжди є неповторна, унікальна. В педагогіці розрізняють практичну діяльність і наукову творчість, які пропонують перш за все відкриття, вияв раніше не відомих закономірностей навчання, виховання, розробку ефективних методик і теорій, які б дозволяли вирішувати задачі сучасної школи, робити прогноз тенденцій її розвитку та ін.

Основними ідеями концепції обдарованості є такі положення: обдарованою можна вважати будь-яку людину, однак обдарованість проявляється у певному виді діяльності і кожного разу набуває специфічних рис. Завдання педагога полягає у тому, щоб допомогти особистості, що формується, виявити і максимально розвинути її домінуючі здібності й обдарування; розвиток обдарованості майбутнього спеціаліста потребує створення у ВНЗ цілісної, самокерованої системи, яка передбачала б виявлення та підтримку обдарованої молоді, розвиток та реалізацію її здібностей, стимулювання творчої роботи студентів та викладачів, активізацію навчально-пізнавальної діяльності молоді; реалізуючи свій власний потенціал у процесі навчання, майбутні вчителі навчаються виявляти і розвивати обдарування учнів.

Керування розвитком творчості учителя починається з створення необхідних умов: забезпечення вільного часу учителя, матеріальна забезпеченість, створення забезпечених методичних кабінетів, які є творчими лабораторіями учителів. Також, важливі наявність сприятливої морально-психологічної атмосфери у школі, творчої атмосфери у колективі, стимулювання творчого пошуку і праці учителя, його потреби у самовираженні і самоствердженні, аналізу та самоаналізу педагогічної діяльності, накопичення та вивчення досвіду творчої діяльності учителів, колег – все це на думку науковців збільшує вірогідність творчих рішень, тільки творчий учитель має здібності до виховання творчих працівників, – стверджує М. Поташник [21].

Важлива умова і засіб виявлення і розвитку обдарованостей дітей – творчий учитель. Наведемо слова В. Белінського: "... Вихователь є садівник... За допомогою щеплення і дику лісову яблуню можна змусити замість кислих та маленьких яблук, давати яблука садові, смачні, великі, але даремні були всі зусилля мистецтва змусити дуб приносити яблука, а яблуню – жолуді. А в цьому-то і міститься, більшою мірою, помилки виховання: забувають про природу, яка дає дитині нахили і здібності, які і визначають його значення у житті, вони думають, що було б тільки дерево, а вже можна заставити його приносити що завгодно, хоч кавуни замість горіхів" [22].

Автори, С. Морозов та П. Підкасистий пропонують створити в педагогічних вищих навчальних закладах спеціальні групи з обдарованих студентів з метою підготовки учителів-експериментаторів, навчаючи їх самоаналізу педагогічних дій, формуючи у них педагогічне мислення, яке дозволить оцінювати обстановку, приймати рішення, бачити їх результати та оцінювати ці результати, ставити нові педагогічні задачі [23].

Автором Л. Смолінчук виділені специфічні якості учителя, який працює з обдарованими дітьми, а саме: бути доброзичливим і чуйним, знати особливості психології обдарованих дітей, їх потреби і інтереси; мати високий інтелектуальний рівень, мати широке коло інтересів, мати крім педагогічної ще одну освіту, бути активним і життєрадісним, мати почуття гумору, виявляти гнучкість, бути готовим до зміни своїх поглядів і постійного самовдосконалення, бути творчою особистістю.

Американський вчений Рензулі критерієм відбору учителів вважав інтелект і творчість, а саме яскраво виражені інтелектуальні здібності й гарну загальноосвітню підготовку. А якщо у такої людини ще є талант, то такий фахівець буде просто ідеальний для роботи з талановитими дітьми.

Американський учений Е. Торренс наводить фактори, що сприяють успішній роботі педагога з обдарованими дітьми, а саме: повага до прагнення дитини працювати самостійно, вміння утримуватися від втручання у процесі творчої діяльності дитини, надання дитині свободи вибору методів до досягнення мети, індивідуалізоване використання навчальних програм залежно від особливостей учнів, створення умов для втілення творчих ідей дитини, заохочення до роботи над проектами, запропонованими самими учнями, уникнення будь-якого тиску на дітей, схвалення результатів діяльності дітей, підтримка бажання випробувати себе в інших видах діяльності, підкреслення позитивного значення індивідуальних відмінностей, демонстрація ентузіазму, надання авторитетної допомоги дітям, які висловлюють нетрадиційну думку й у зв'язку з цим відчувають тиск з боку своїх однолітків, терпиме ставлення до можливого безладдя, заохочення до максимальної співпраці, здатність переконати учнів, що учитель є їхнім однодумцем і помічником [24].

В системі освіти України постала потреба в кардинальних змінах у змісті, формах і методах підготовки фахівців для загальноосвітніх закладів. Школа повинна створити умови для формування гармонійно розвиненої творчої особистості. А досягти цього можна лише змінивши структуру та зміст системи освіти, поліпшенням матеріально-технічних баз шкіл, а також впровадженням новітніх педагогічних технологій. Але більшість учителів трудового навчання ще не готові до такої трансформації своєї звичної діяльності, оскільки вчилися і продовжують вчитися по загальноприйнятій системі.

 Література [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10–15; 16–24].

Лекція 3

Тема: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ "ОБДАРОВАНІСТІ". ВИДИ ОБДАРОВАНІСТІ

Питання

1. Сутність поняття обдарованість.
2. Сутність творчого обдарування.
3. Характеристика обдарованої дитини.
4. Основні види обдарованості.

■ Зміст лекції

1. Сутність поняття "обдарованість"

Обдарованість – якісно своєрідне сполучення здібностей, що забезпечує успішність виконання діяльності [25].

Обдарованість – це виявлення можливостей і бажань особистості до розвитку та саморозвитку з метою самореалізації творчого потенціалу і задоволення потреб в емоційно-вольовій сфері [26].

Обдарованість – це високий рівень розвитку якихось здібностей, індивідуальна потенціальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності [12].

Обдарованість – це системна якість психіки, що розвивається протягом життя, яка визначає можливість досягнення людиною більш високих (незвичайних, неабияких) результатів в одному або декількох видах діяльності порівняно з іншими людьми [27].

Г. Костюк визначав обдарованість, як індивідуальну своєрідність здібностей людини, він вказував на значущість природних даних кожної особистості як сили, даної від природи, котра є вихідною внутрішньою спонукою розвитку здібностей, тобто обдарованість – "... здібність людини до розвитку її здібностей".

Обдарованість – складна психологічна категорія, яка в спеціальних дослідженнях має таке визначення: своєрідне поєднання здібностей, якими забезпечується успішність виконання діяльності. Саме через поєднання здібностей у певну структуру створюється можливість компенсувати відсутність окремих здібностей за рахунок розвитку інших.

Ознаки обдарованості – це особливості, які можуть бути оцінені на рівні спостереження і виявляються у реальній діяльності дитини.

В. Моляко уявляє **прояв обдарованості** через сукупність різних ознак: домінування інтересів і мотивів, емоційну заглибленість у діяльність, волю до успіху, загально естетичне задоволення від процесу і продуктів діяльності, розуміння суті проблеми, задачі, ситуації, безсвідоме, інтуїтивне розв'язання проблеми, стратегіальність в інтелектуальній поведінці (особистісні

можливості продукувати проекти), багатоваріантність рішень, швидкість оцінок, рішень, прогнозів, мистецтво знаходити, вибирати.

О. Кульчицька пропонує **структуру "розвиненої обдарованості"**, яка складається з трьох основних підструктур:

– високої пізнавальної активності, яка базується на високому рівні сенсорних (увага, сприймання, пам'ять) та інтелектуальних (дивергентне і ковергентне мислення, критичність мислення, здатність до узагальнення та прогнозування) чинниках;

– творчої інтерпретації пізнавального досвіду (вміння порівнювати, аналізувати, співставляти, бачити нове, реконструювати раніше створене, оригінальний підхід до рішення проблем, варіативність у рішенні задач);

– емоційної захопленості діяльністю (інтерес, енергетичність, висока харизма, впевненість в успіху і "відновлення" в разі неуспіху)" [31].

2. Сутність творчого обдарування

В. Моляко подає свій "реєстр визначень" сутності творчого обдарування. До цього реєстру він відносить [28]:

а) задатки – спадкові анатомо-фізіологічні особливості, на основі яких розвиваються здібності творчо обдарованої особистості;

б) нахили – ставлення, конкретна вибіркова спрямованість особистості на певну діяльність, що ґрунтується на інтересах, постійних потребах виконання певної діяльності, прагнення її удосконалення, що становить основу покликання;

в) здібності – індивідуальні властивості особистості, які надають їй змогу більш успішно оволодівати певною діяльністю і виконувати її, з її конкретними завданнями і проблемами;

г) загальні здібності – індивідуальні властивості особистості, які лежать в основі оволодіння будь-якою діяльністю і її реалізації;

д) спеціальні здібності – конкретні властивості особистості, які дають їй змогу оволодівати певною діяльністю і виконувати її;

е) творчі здібності, що дають змогу успішно виконувати будь-яку або конкретну (приміром, літературну) творчу діяльність;

є) обдарованість – специфічне поєднання здібностей, інтересів, потреб, що дає виконувати певну діяльність на якісно новому, високому рівні, який значно піднімається над умовним середнім рівнем;

ж) творча обдарованість – здатність особистості успішно розв'язувати творчі завдання, виконувати творчу діяльність більш оригінально, ніж за наявності "простих" творчих здібностей;

з) талант – система якостей, властивостей особистості, які дають їй змогу досягти значних успіхів в оригінальному виконанні творчої діяльності;

і) геніальність – системна характеристика особистості, що свідчить про надоригінальність її досягнень, про дуже суттєве переважання нею рівня звичайної, творчої і навіть талановитої діяльності [28].

В. Моляко пропонує свою **"гіпотетичну структуру творчої обдарованості"**, орієнтуючись на шість її основних параметрів, а саме [28]:

I – сфера реалізації обдарованості, її переважаючий тип (науково-логічний, техніко-конструктивний, образно-художній, вербально-поетичний, музично-руховий, практично-технологічний, ситуативно-спонтанний або раціонально-осмислений);

II – вияви творчості (реконструктивна, комбінаторна творчість, з використанням аналогів);

III – вияви інтелекту (у функціонуванні розуміння та структурування конкретної проблемної інформації, постановці задачі, пошуку і конструювання розв'язань, прогнозування розв'язань, гіпотез, задумів);

IV – динаміка діяльності (повільна, швидка і надшвидка);

V – рівні досягнень: коли домінує бажання перевищити існуючі досягнення, зробити краще ніж є; досягти найвищого з існуючих результатів; здійснити розв'язання проблеми надзадачі, яку ще ніхто не вирішував, тобто на межі "фантастики";

VI – емоційна забарвленість (натхненність, ейфорійність, упевненість, сумнівність).

Таким чином, кожна людина має певну обдарованість, тобто від природи вона наділена певними потенціалом до розвитку своїх здібностей. В житті звичайно називають обдарованими тих індивідів, які виділяються своїми добрими задатками до розвитку загальних або спеціальних здібностей. Природжені передумови до розвитку здібностей часто називають задатками. Під останніми розуміють природні можливості розвитку здібностей [27].

Рушійною силою розвитку особистості (індивідуума) є протиріччя між прагненням учня до досягнення певної навчальної (або трудової) мети, для чого вимагається виконання різних дій мислення чи рухових (сенсорних, моторних тощо), і дійсним рівнем його готовності до них. У свою чергу успіх у конкретній діяльності залежить від суб'єктивних, внутрішніх умов, що характеризують індивідуум учня. Саме психологічні передумови, що визначають успіх у діяльності, називаються здібностями. Вони залежать від природних для конкретної дитини анатомо-фізіологічних особливостей організму – задатків. Враховувати здібності кожного школяра – головна умова індивідуалізації трудового навчання, від якої значною мірою залежить розвиток учня відповідно до його потенційних задатків.

Дослідники проблем творчості (Г. Костюк, Д. Богоявленська, Я. Пономарьов, Е. де Боне, З. Калмикова, Т. Кудрявцев, В. Моляко) відмічають, що здібність до творчості завжди має належати до конкретної сфери діяльності, тому ступінь обдарованості людини, його задатки та здібності існують у нерозвиненому вигляді, є тільки передумови творчих можливостей суб'єкта, для перетворення яких в актуальні можливості втілюється у креативному потенціалі, він є необхідною умовою постійного відтворення творчого акту.

3. Характеристика обдарованої дитини

Обдарована дитина – це дитина, яка виділяється яскравими, очевидними, іноді видатним досягненнями (або має внутрішні передумови для таких досягнень) в тому чи іншому виді діяльності.

В. Моляко подає своє визначення **обдарованої дитини** – це дитина, що виділяється серед своїх однолітків яскраво вираженими успіхами в досягненні результатів на якісно вищому рівні, який перевершує певний умовний "середній" рівень; при цьому важливо мати на увазі, що йдеться мова не про окремі, випадкові успіхи, а про систематичні, які взагалі притаманні певній діяльності цієї дитини. А коли результати її діяльності будуть ще й оригінальними, то можна говорити про творчу обдарованість [28].

Обдаровані діти – діти, в яких у ранньому віці виявляються здібності до виконання певних видів діяльності.

Обдарованість не може розвинути з нічого, на порожньому місці, вона завжди розвивається на основі певної, улюбленої дитиною діяльності. Якщо в дитини проявляються яскраві й стійкі інтереси до якоїсь діяльності, це завжди знак, що в неї може бути виявлений той чи інший вид обдарованості.

Іноді ці інтереси мають загальний, менш визначений характер, і тоді можна говорити про широку пізнавальну потребу учня. Така широка пізнавальна потреба досить часто буває в інтелектуально обдарованих учнів.

У будь-якому разі, не буває обдарованості без любові дитини до якоїсь справи, нехай така справа виступає як не найсерйозніша, з погляду учителя, діяльність – скажімо, створення особливої піратської мови (саме з цього починався шлях майбутнього чудового лінгвіста), чи придумування нових ігор на нудних уроках (із цього починав творець комп'ютерних ігор, наприклад таких як "Тетріс").

Що ж притаманне усім обдарованим дітям? Спільне для таких дітей – це **потреба в знаннях**. Такі діти охоче навчаються, самі шукають роботу, частіше складну, інтелектуальну, вони легко справляються з розумовою працею і цим часто насторожують батьків.

Здебільшого найважливішими **характеристиками** обдарованих дітей вважають:

- надзвичайно ранній прояв високої пізнавальної активності і допитливості;
- швидкість і точність виконання розумових операцій, що обумовлене стійкістю уваги і оперативною пам'яттю;
- сформованість навиків логічного мислення;
- багатство активного словника;
- швидкість і оригінальність вербальних (словесних) асоціацій;
- виражена установка на творче виконання завдань;
- розвиток логічного мислення і уяви;
- володіння основними компонентами уміння вчитися.

Доречно, у зв'язку з цим, зазначити, що обдаровані діти **характеризуються** порівняно високим розвитком мислення, тривким запам'ятовуванням навчального матеріалу, розвинутими навичками самоконтролю в навчальній діяльності, високою працездатністю тощо. Їм властива висока розумова активність, підвищена схильність до розумової діяльності, неординарність, свобода самовияву, багатство уяви, сформованість

різних видів пам'яті, швидкість реакції, вміння піддавати сумніву і науковому осмисленню певні явища, стереотипи, догми.

Обдаровані діти часто занадто емоційні, вони нестримані, легко збуджувані у дрібницях. Але це не примхи, а прояв багатства їхньої натури, творчі діти рідко бувають врівноваженими, вони часто страждають через свою винятковість. Багатьох із них рятує схильність до гумору, якщо вони самі не жартують, то цінують хороший настрій, люблять слухати і захоплюватись. У них особлива мова, особлива моторика і сприймання, що відрізняє їх від інших дітей.

Обдаровані діти завжди **виявляють** уважність, зібраність, готовність до напруженої праці, що переростає в працелюбність, в потребу працювати безустанно, без відпочинку. Мислення їх відзначається високою оперативністю (продуктивністю). Коло їх пізнавальних інтересів не обмежується однією проблемою, постійно розширюється, що є стимулом розумової активності.

У всіх без винятку обдарованих дітей яскраво, чітко, іноді навіть болісно гостро **виражена потреба**, без якої немислимий розвиток здібностей. Це так звана пізнавальна потреба, виражена насамперед у пошуку нового знання, у задоволенні від розумової роботи. Обдаровані діти постійно шукають для себе складної інтелектуальної роботи, для них саме вона є найбільшим задоволенням.

Завжди дивує, як несамовито ці діти люблять розумову працю. Деякі батьки лякаються їхньої розумової одержимості, вони хвилюються, що діти від цього занедужають, і ховають від них книжки, атласи, задачники. Ось тоді ці діти дійсно занедужують. Розумова праця їм потрібна, як щоденний хліб, як основна їжа, без цього вони буквально, без перебільшення, не можуть жити. Це головне і, в принципі, цього досить, щоб можна було на цій основі побачити обдаровану дитину, але є і ще деякі ознаки, що часто виявляються в обдарованих дітей.

Відповідно автор, В. Моляко, сформулював **узагальнений портрет обдарованої дитини**, а саме:

- оригінально розв'язує задачі, винахідлива, здогадлива;
- швидко розв'язує задачі, часто інтуїтивно;
- може навести кілька варіантів розв'язання однієї й тієї самої задачі;
- повністю занурюється у розв'язання;
- надає перевагу найестетичнішим варіантам розв'язання;
- впевнена у собі (хоча це не обов'язково);
- добре орієнтується в обставинах, враховує завади та вигідні моменти;
- може передбачати успішність чи неуспішність розв'язання та ін. [31].

4. Основні види обдарованості

Що ж стосується успішності, то більшість учителів уже ніяк не пов'язують обдарованості з успішністю. Взагалі, це правильно, і зараз існує цілий напрямок у дослідженні та практиці роботи з обдарованими школярами, спрямований на допомогу саме невстигаючим обдарованим учням. Незважаючи на удавану безглуздість цього виразу, це явище досить часто зустрічається,

коли до числа дітей, які отримують бали, відповідні початковому рівню засвоєння та уміння, належать безумовно обдаровані діти й підлітки. Звичайно, і бали відповідні високому рівню засвоєння та уміння – ще не свідчення обдарованості, однак тут не можна впадати і в іншу крайність, знецінюючи високі шкільні досягнення. Якщо раніше відмінників часто вважали надією й гордістю школи, то останнім часом нам часто доводиться бачити в учителів, особливо в теоретиків педагогіки, своєрідне "відмахування" цього маятника, коли за медалістами не визнають ніяких здібностей і вважають, що вони досягли успіху тільки працею. Це не зовсім так: саме в медалістів відзначається особливий вид обдарованості – академічної, досить цінної з погляду оволодіння майбутньою професією.

Науковці розрізняють такі види обдарованості: соціальну або лідерську, художню (музичну, образотворчу, сценічну); психомоторну, академічну, інтелектуальну, творчу. Найбільшої уваги педагогів потребують саме творчо обдаровані діти.

У педагогіці також виділяють кілька **видів обдарованості**: раціонально-мисленнєвих (необхідний вченим, політикам, економістам), образно-художній (необхідний дизайнерам, конструкторам, художникам, письменникам), раціонально-образний (необхідний історикам, філософам учителям), емоційно-почуттєвий (необхідний режисерам, літераторам).

Російський педагог Ю. Гільбух виділяє загальну (розумову) і спеціальну (художню, соціальну, спортивну) обдарованість. Кожен з видів охоплює по кілька видів обдарованості, а кожен вид тлумачиться як спеціальні здібності. В умовах загальноосвітньої школи важливо правильно організувати роботу учителя з обдарованими дітьми, не тільки створюючи необхідні умови для їх розвитку, а й психологічно готуючи їх до наполегливої праці, самовиховання.

Отже, існує декілька видів обдарованості, які сформувалися в залежності від роду діяльності. В одних дітей певний вид обдарованості виражений більш яскраво, ніж у інших. Деякі види обдарованості можна помітити неозброєним оком, а деякі – не помітні і проявляються по ходу діяльності. Кожен вид обдарованості передбачає одночасне включення всіх рівнів психічної організації з перевагами того рівня, який є найбільш значимим для даного конкретного типу діяльності. Розглянемо наступні види обдарованості: інтелектуальна, академічна, художня, креативна, лідерська або соціальна, спортивна або психомоторна обдарованість [29].

Легше за все побачити **інтелектуальний вид** обдарованості. Саме цих учнів учителі називають "розумними", кмітливими. Саме їх називають "світлими головами" й "надією школи". Ці школярі, як правило, мають дуже значні, глибокі знання, дуже часто вміють самостійно їх отримувати – самі читають складну літературу, навіть можуть критично поставитися до тих чи інших джерел. Учні цього виду обдарованості точно й глибоко аналізують навчальний і позанавчальний матеріал, нерідко схильні до філософського осмислення матеріалу.

Високий інтелект, розвинутий розум дозволяють їм із легкістю засвоювати різні предмети, однак різне ставлення цих учнів до шкільних

предметів і, відповідно, учителів призводить до того, що з одних предметів вони навчаються блискуче, а з інших – ні.

Можна виокремити два основних підвиди інтелектуальної обдарованості: коли виявляються насамперед загальні розумові здібності і немає якої-небудь спеціалізації і коли, навпаки, високі здібності виявляються насамперед у якійсь спеціальній галузі знання. Дуже часто відмінності між цими підвидами всього лише справа часу – спочатку високі здібності виявляються начебто "по всьому фронту", а згодом виявляється спеціалізація здібностей і, відповідно, інтересів.

Пізнавальна потреба, яка є неодмінною характеристикою будь-якого виду обдарованості, саме в цих учнів виявляється найбільш виразно й очевидно. Як правило, цей вид обдарованості відмічає стійка система пізнавальних інтересів. Досить часто саме цей вид обдарованості представлений у розумових акселератів, або "вундеркіндів".

Успішність інтелектуально обдарованих учнів не завжди збігається з рівнем їхніх здібностей: серед інтелектуалів є й блискучі учні, а є й не встигаючі. Тут усе визначає не тільки інтелект, а й ставлення до навчання і взагалі до школи.

Трохи відрізняється від інтелектуального вид обдарованості, який називають "**академічним**". Для цього виду обдарованості теж характерний досить високий інтелект, однак, на перший план виходять особливі здібності саме до навчання. Учні цього виду обдарованості насамперед уміють блискуче засвоювати, тобто навчатися. Особливості їхньої пізнавальної сфери (мислення, пам'яті, уваги), деякі особливості їхньої мотивації такі, що роблять навчання для них досить легким, а в ряді випадків навіть приємним. Медалісти, ті учні, яких називають "гордістю школи", найчастіше належать саме до цього виду обдарованості, який не можна недооцінювати. Саме з цих учнів виходять згодом чудові професіонали, справжні майстри своєї справи [30].

Академічний вид обдарованості теж має свої підвиди: є учні з широкою здатністю до навчання (вони легко освоюють будь-яку діяльність, виявляють помітні успіхи у всіх шкільних науках), а є учні, в яких підвищені здібності до засвоєння виявляються лише в одній чи декількох близьких галузях діяльності (діти з академічними здібностями, скажімо, до точних наук чи до гуманітарних).

У деяких випадках учителеві буває складно розрізнити інтелектуальний та академічний вид обдарованості – і ті й інші можуть блискуче навчатися, і в тих і в інших є пізнавальна потреба. Різниця, мабуть, полягає в особливій розумовій самостійності її інтелектуалів, у їхній підвищеній критичності мислення, здатності самостійно виходити на глобальне, філософське осмислення складних інтелектуальних проблем. Академічно обдаровані школярі – це завжди генії саме навчання, це блискучі професіонали шкільної (а потім і студентської) праці, чудові майстри швидкого, міцного та якісного засвоєння.

Ще один вид обдарованості, який не представляє під час діагностики особливої складності для вчителів, – **художній вид**. Цей вид обдарованості, як правило, виявляється у високих досягненнях у художній діяльності – музиці, танці, живописі, скульптурі, сценічній діяльності. Учитель повинен бачити ці здібності, сприяти їх розвитку й у разі дійсно високого їх рівня подбати про

те, щоб така дитина якомога швидше потрапила до відповідного фахівця, котрий зміг би професійно з ним займатися.

А цей вид обдарованості, який учителю порівняно легко побачити, але дуже й дуже нелегко прийняти саме як вид обдарованості, – це так звана **лідерська**, або соціальна, обдарованість. Синонімом цього є вираз "організаторські здібності". Така обдарованість характеризується здатністю розуміти інших людей, будувати з ними конструктивні взаємини, керувати ними. Лідерська обдарованість, на думку багатьох дослідників, передбачає досить високий рівень інтелекту, однак поряд із цим необхідна й добре розвинена інтуїція, розуміння почуттів і потреб інших людей, здатність до співпереживань, в багатьох випадках у людей з цим видом обдарованості спостерігається й яскраве почуття гумору, яке допомагає їм подобатися іншим людям.

Існує багато варіантів лідерської обдарованості. Є емоційні лідери, своєрідна "жилетка" для кожного, з ними радяться, їх люблять, їхня думка є в багатьох випадках вирішальна. Є лідери дії – вони вміють приймати рішення, важливі для багатьох людей, визначати мету й напрямок руху, вести за собою. На жаль, у багатьох школярів з вираженими лідерськими здібностями інтерес до шкільного навчання недостатній, і їх неабиякі лідерські можливості реалізуються в діяльності не тільки далекої від школи, а й іноді прямо з нею конкуруючій. Багато учнів з цими здібностями не мають достатньої шкільної мотивації і, маючи сильний характер і незалежність, відверто нічого не роблять у школі. Неможливість завоювати статус лідера в школі веде їх на вулицю, де вони стають лідерами антисоціальних угруповань. Таких учнів учителі часто розглядають тільки як пересічних хуліганів. Це викликає відповідне негативне ставлення з боку учнів. Усе це ще більше ускладнює проблеми і цих учнів, і їхніх учителів. Потрібна спеціальна, іноді тривала й складна робота, щоб повернути таких учнів обличчям до школи.

Що стосується учнів зі **спортивною** обдарованістю, то вони зовсім нечасто вчаться на бали відповідні достатньому і високому рівню засвоєння. Це пов'язано насамперед із нестачею часу та належного бажання. Якщо в школярів, що захоплюються спортом, створити, відповідну мотивацію і настрій, то вони, як і правило, можуть чудово навчатися.

Художній вид обдарованості може виявлятися у школярів із різним ступенем широти: є діти, а яких виявляється ціле "віяло" різних художніх здібностей: дитина й співає, і танцює, та ще й чудово малює. Багато видатних творчих особистостей характеризувалися поєднанням різних художніх здібностей, однак є творчі особистості, а відповідно й діти, лише з однією яскраво вираженою здатністю такого роду.

Головна особливість креативного виду обдарованості виявляється у нестандартності мислення, в особливому, часто несхожому на інші погляди на світ. Цей вид обдарованості дуже складно виявити в шкільній практиці, тому що стандартні шкільні програми не дають можливості цим дітям виявити себе.

Більше того, вчителі, незважаючи на всі заклики до творчості, не розуміють, а іноді й недолюблюють цих учнів, тому що вони майже завжди дуже складні в шкільному житті: їхня підвищена незалежність у судженнях, повна зневага до умовностей (зокрема й у побуті) та авторитетів створюють у

вчителів при роботі з такими учнями великі проблеми. Той факт, що практично у всіх творчих дітей-підлітків є помітні проблеми з поведінкою не випадкова, а саме так званий неконформізм цих учнів, тобто їхнє небажання, а іноді просте невміння бути як всі інші, і є особистісною основою їхньої обдарованості, тією базою, на якій і будується їхнє нестандартне сприймання світу.

У цих учнів легко можна побачити їхні недоліки, труднощі, а от побачити в їх шкільній діяльності особливі творчі здібності дуже складно, а часом і неможливо без спеціальної роботи в цьому напрямку. Дуже часто учні з цим видом обдарованості не надто добре вчаться, для того є багато причин: і знижена мотивація до засвоєння (вигадувати їм буває простіше, ніж засвоїти вже готове), і свій, іноді дуже вигадливий пізнавальний світ, у якому не завжди є місце для шкільних уроків.

Для того, щоб побачити справжні творчі здібності цих учнів, їм потрібно пропонувати особливу діяльність, яка активно передбачає вияв їхньої самобутності і допускає незвичайність бачення світу – нестандартні теми творів, особливі творчі завдання чи дослідницькі проекти. Щоправда, і учитель, щоб оцінити оригінальність, нешаблонність цих дітей, повинен мати сам якщо вже не креативність, то хоча б достатню широту поглядів, відсутність жорстких стереотипів у мисленні та в роботі.

Дуже часто обдарованість має тільки тимчасовий характер, коли в певному віковому періоді поєднуються можливості відразу декількох вікових періодів. Багато вундеркіндів – це саме діти з прискореним віковим розвитком. Таке прискорення часто має тільки тимчасовий характер, і з віком ці діти стають помітно "посередніми", тьмяніють.

І нарешті, існує й своєрідний "антивундеркіндний" вид вікового розвитку обдарованості, коли обдарованість не тільки не супроводжує забігання вперед у розвитку, а іноді, як це не парадоксально, має уповільнений розвиток. Так Альберт Ейнштейн пізніше, ніж інші діти, заговорив, не вирізнявся успіхами в гімназії і навіть був вигнаний із неї за неуспішність. Помітити обдарованість такої дитини складно, ще складніше повірити в те, що саме з такої дитини може вирости геній.

Тому, важливо знати, що, не завжди вундеркінд, який подавав багато надій у дитинстві, виростає видатною людиною і не завжди, виняткова обдарованість, виявляється у блискучих шкільних успіхах чи явно випереджає у розвитку.

Для значної частини обдарованих дітей принциповим є прагнення домогтися досконалості у виконанні роботи. Іноді дитина годинами переробляє вже закінчену роботу (твір, малюнок, модель), домагаючись лише їй відомої досконалості. Хоча в цілому ця характеристика має дуже позитивний характер, у майбутньому перетворюючись на заперуку високого рівня професійних досягнень, проте учителю і психологу необхідно ввести розумні межі для такої вимогливості до себе. В іншому разі ця якість перетворюється на своєрідне "самоїдство", невміння довести роботу до кінця.

 Література [4; 9; 12; 24; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31].

Лекція 4

Тема: ТЕХНІЧНА ОБДАРОВАНІСТЬ

Питання

1. Сутність поняття технічна обдарованість та показники.
2. Компоненти технічної обдарованості.
3. Здібності які складають технічну обдарованість.
4. Основні фази творчого процесу.
5. Процес та результати технічної творчості.

■ Зміст лекції

1. Сутність поняття технічна обдарованість та показники

Технічна обдарованість представляє собою складне психологічне утворення, яке невіддільно пов'язане з загальною обдарованістю, тому що творчі, розумові, емоційно-вольові компоненти її будуть загальними. Це можна інтерпретувати як надбудова до обдарованості загальної спеціальною обдарованістю [31].

Технічна обдарованість – це прояв креативного потенціалу особистості, про рівень розвитку якого можна судити по ступеню неординарності результату діяльності техніко-перетворюючого характеру і рівню індивідуального пізнавального досвіду. Встановлено, що технічно обдарованій дитині притаманні такі ознаки: уміє добре майструвати, охоче займається різними ремеслами, уміє користуватися механізмами, машинами, займається конструюванням приладів, моделей, використовує старі деталі для створення нових виробів, визначає причини їх несправності, любить робити креслення механізмів, читає журнали, статті про створення нових машин, приладів.

Тому поняття технічної обдарованості сформулюємо з урахуванням вищезазначених ознак. Це – це високий рівень розвитку технічних здібностей, що характеризуються яскраво вираженими вміннями швидкого продукування технічних образів, їх комбінуванням, встановленням аналогій між ними, просторовим оперуванням, почуттям їх адекватності конкретним умовам за структурними, функціональними, технологічними, ергономічними, експлуатаційними та іншим ознаками, пов'язаними з об'єктивним, логічним оцінюванням технічних якостей та пізнавальною мотивацією до засвоєння і створення чогось нового.

Визначено такі **показники** технічної обдарованості: розвиток сукупності конструкторсько-інженерних та творчих здібностей; уміння нестандартно мислити, пропонувати несподівані, оригінальні рішення; здатність не тільки пропонувати власні, а й розробляти свої та чужі ідеї; продуктивність, здатність пропонувати велику кількість найрізноманітніших рішень; пізнавальна мотивація до створення нового, раніше невідомого.

Таким, чином дослідники виявили низку здібностей, показників і процесів, які складають технічну обдарованість. Отже, **показниками** технічної обдарованості будуть:

- високий рівень розвитку сукупності конструкторсько-інженерних та творчих здібностей;

- уміння нестандартно мислити, пропонувати несподівані, оригінальні рішення;

- здатність не тільки пропонувати власні, а й розробляти свої й чужі ідеї;

- продуктивність, здатність пропонувати велику кількість найрізноманітніших ідей і рішень;

- пізнавальна мотивація до створення нового невідомого.

2. Компоненти технічної обдарованості

Структура технічної обдарованості складається з **ряду компонентів**, яким притаманні якісні характеристики, а також має динамічний характер і визначає творчі можливості особистості в рішенні протилежностей технічних проблем різного рівня. Такими компонентами технічної обдарованості є **потребово-мотиваційний, когнітивно-інтелектуальний, емоційно-вольовий і продуктивно-результативний**.

Компоненти та структурні елементи технічної обдарованості: 1) **потребово-мотиваційний** – пізнавальна потреба у сфері науки і техніки, направленість на пошук нової науково-технічної інформації, потреба в досягненні ідеального результату; 2) **когнітивно-інтелектуальний** – здібність до проблематизації, науково-технічного аналізу, схильність до генерації науково-технічних ідей, готовність до неординарних способів рішення нових проблем; 3) **емоційно-вольовий** – здібність цілісно та системно здійснювати пошук ідеально-ціннісного результату, направленість на досягнення не загальноприйнятого способу рішення, готовність до оперативного вибору ідеально-ціннісного способу рішення; 4) **продуктивно-результативний** – комплекс варіантів реалізації значущо-ціннісних способів рішення, оперативність вибору ідеально-ціннісного способу реалізації, "легкість" втілення ідеально-ціннісного способу рішення [33].

Науковець В. Моляко також виділяє **компоненти**, які є складовими **технічної обдарованості**:

- **інтерес до техніки**: виявляється у постійній направленості на ознайомлення з технічним обладнанням, пристроями, машинами, їх функціонуванням, іншими параметрами та якостями; у бажанні створювати

нові обладнання, модернізувати старі, пристосовувати машини до нових видів роботи; конструкторсько-проектувальному інтересі;

– **творчий конструкторський розум**: виявляється у визначеній мірі та пізнавальному оволодінні стратегіями рішення нових технічних проблем і їх виявом; творчій конструкторській фантазії, активній уяві схильній до постійного просторового оперування образами та символами, які мають відношення до техніки; образно-понятійній діяльності, в якій переважають зорові образи, їх продукування та розвиток;

– **технічна винахідливість**: якість, яка дозволяє здійснювати дуже швидкі переходи від одного питання до іншого; співставлення, протиставлення, оцінювання, "схватування" основного, найбільш важливого, виділення суттєвого в системі та в її деталях, прогнозування ефекту від сполучення технічних структур, якостей, функцій;

– **високорозвинене вміння використовувати логічні принципи, закономірності**: точність, порядок, гармонія, краса із отриманим у процесі навчання досвідом та практичного досвіду знаннями; здібність оцінити реальні переваги та недоліки обладнання по їх найбільш важливим показникам; використання спеціальної літератури, орієнтація на готові зразки техніки;

– **схильність до накопичення технічних знань, уявлень про машини, обладнання, вузли, деталі, їх функціонування**: акумулювання великого об'єму образів, символів, понять, ідей, концепцій, визначеним чином побудованих у систему знань і практичного досвіду діяльності;

– досягаючи дуже високого рівня розвитку, **вміння кодувати технічні образи та поняття за допомогою креслень, схем, ескізів і, зворотні їм, вміння перекодувати графічні зображення у чітко уявлені деталі та обладнання**, виробляють точність міри "на око", практичні моторні навички, зорову пам'ять [31].

Отже, технічна творча обдарованість характеризується яскраво вираженими вміннями швидкого продукування технічних образів, їх комбінуванням, встановленням аналогій між ними, просторовим оперуванням, почуттям їх адекватності даним умовам по структурним, функціональним, технологічним, ергономічним, експлуатаційним та іншим ознаках, які пов'язані з об'єктивним, логічним оцінюванням технічних якостей.

3. Здібності які складають технічну обдарованість

Під дитячою технічною творчістю розуміють творчу діяльність школярів у галузі техніки. Результатами такої діяльності можуть стати макети, моделі, найрізноманітніші технічні конструкції, інколи навіть малозрозумілі для дорослих. У цьому випадку творчість стає необхідною умовою розвитку технічних здібностей. Визнаючи важливість такого зв'язку, слід прийняти до уваги, що не тільки моделювання і конструювання забезпечують успішність розвитку технічних здібностей. Невірно зводити технічні здібності школярів лише до моделювання і конструювання. Це здібності ще й до оволодіння

технікою і засвоєння технічних знань і умінь. До **основних ознак технічних здібностей** доцільно віднести:

- а) інтерес до технічної літератури;
- б) успішне засвоєння загальноосвітніх предметів, які є основою для вивчення основ сучасної техніки: математики, фізики, хімії, креслення;
- в) інтерес до техніки, технічної творчості;
- г) прагнення працювати на машинах, здійснювати ремонт технічних пристроїв, приладів тощо;
- д) здатність аналізувати принцип дії, встановлювати закономірності роботи механізмів і машин, з'ясувати їх будову;
- є) добре розуміння графічних матеріалів (креслень, схем, алгоритмів, таблиць, тощо) [34].

Для успішної технічної діяльності необхідні не просто технічні знання, вміння і навички, а й розвинуте образне мислення у різних його виявах (уява, просторове мислення), яке передбачає володіння мовою техніки (вільне користування кресленнями, схемами тощо), уміння уявити об'єкт як динамічну систему певного призначення, гнучко переключатися з відображення його системних характеристик на матеріально-предметні характеристики і навпаки. Безсумнівно, таке мислення починає формуватися у школі. Цей процес відбувається на основі засвоєння основних понять технічної діяльності в курсах фізики, хімії, математики, креслення [34].

В. Моляко виділяє **три основні здібності**, які, на його думку, характеризують технічну обдарованість:

- здібність оцінювати, виділяти і проектувати структурно-функціональні технічні системи (починаючи від простих);
- здібність комбінувати просторові зорові образи технічних деталей та обладнання на основі аналогій і контрастів;
- здібність логічної обробки технічного продукту фантазії і уяви, пристосовуючи новий технічний пристрій до передбаченого умовами завдання параметрам [31].

М. Давлетшин, вивчивши технічні здібності учнів, вважав, що технічними здібностями називаються такі **своєрідні сполучення індивідуально-технічних особливостей особистості**, які виявляють придатність людини до технічної діяльності. Іншими словами – це **здібності до розуміння та виготовлення технічних виробів, здібності до технічного винахідництва.**

У дослідженнях, проведених під керівництвом М. Давлетшина, підкреслюється складний характер технічних здібностей, у структурі яких йому вдалося визначити **опорні, провідні та допоміжні властивості**. До **опорних** властивостей відносяться: технічна спостережливість, до **провідних** – розвиток технічного мислення та просторової уяви, залежно від яких технічна діяльність має творчий чи репродуктивний характер. Безперечною гарантією конструктивної творчості, на думку автора, є гнучкість розуму, точність, просторова уява, пам'ять на форми та конструктивна фантазія.

4. Основні фази творчого процесу

Багато хто з науковців бачать в творчому процесі три самі загальні **фази**: пускову (спонукальну і підготовчу), пошукову і виконавчу. Кожна з них має свою специфіку і за виникненням, і за процесом, і за продуктом. Кожна фаза має свої показники творчості.

Перша фаза, яка названа "пусковою", характеризується інтелектуальною ініціативою або умінням самостійно бачити і ставити проблеми. В цій фазі, яка називається ще і підготовчою, проявляються індивідуальна готовність до творчості, розвиток пізнавальних процесів, емоційна і раціональна здібність до контакту зі світом, потреба в напруженій діяльності. Всі вимоги даної фази є програмою розвитку творчих здібностей, цільовою матрицею цього процесу. Початком спонукання до побудови програми є внутрішні і зовнішні чинники, залежно від яких перебігає підготовчий процес, продуктом якого є народження ідеї, задуму.

Перша фаза є найскладнішою, оскільки пусковим механізмом для неї завжди є або бачення нового, або уявне відкриття нового, необхідного, яке вимагає перетворення, творчого пошуку. Для цього потрібен розвиток пізнавальних і інтелектуальних процесів, особливого контакту з середовищем, включення свідомості в загальний інноваційний процес, що постійно відбувається в природі і суспільстві.

Друга фаза – пошукова, починається з гострого бажання втілити задумане, проходить в пошуку засобів для його здійснення і закінчується їх знаходженням, прийняттям рішення щодо конкретних способів втілення.

Пошукова фаза творчості включає роботу свідомості, підсвідомості і надсвідомості. Кожне з них виконує свою функцію. Функція свідомості – чітка постановка питання, ясна ціль, ідея, концепція, які включають підсвідомість і надсвідомість. Свідомість бачить необхідність, потрібне у майбутньому, головну ціль задуманого.

Підсвідомість і її роботу необхідно так само організовувати, як і роботу свідомості, спрямовану на пізнання реальності. При цьому необхідно пам'ятати, що підсвідомість володіє іншою якістю – високою лабільністю і властивістю творчості. І цю гнучкість і лабільність необхідно формувати у свідомості в пошуковій фазі, пропонуючи їй варіанти. Підсвідомість починає "допомагати свідомості", якщо свідомість включена саме в творчий пошук. Віра в свідомість, що "так треба" шукати спосіб рішення якої-небудь творчої задачі, автоматично підключається до такого пошуку, і врешті-решт видає підказку.

Саме на сумісному розвитку свідомості і підсвідомості формується надсвідомість, як інтуїтивне і миттєве включення творчого рішення в будь-який вид діяльності. Продуктом пошукової фази є конкретне бачення втілення задуму.

Третя фаза – виконавча, вона характеризується: реалізацією задуманого в діях, контролі проміжних результатів і корекції способів виконання, критичної оцінки продукту [33].

Виконавча фаза називається "автокорекційною". Саме на виконавчій фазі відбувається формування основних компонентів творчості на рівні не тільки несвідомого, але і свідомого.

5. Процес та результати технічної творчості

Науковець В. Моляко, розглядає **процес технічної творчості** відповідним чином [32]:

1. **Цикл еталонування** – загальне ознайомлення з умовами задачі, вивчення окремих частин, співвіднесення тексту і креслення, доповнення одного виду інформації і іншою, перекодування умови на зрозумілу мову, порівняння нових умов з еталоном, акцентування уваги на окремих ділянках, остаточна оцінка умови.

2. **Цикл проектування** (формування задуму) – виникнення первинних ідей, оцінка і вибір, первинний образ пристрою як структурно-функціональної системи, формулювання плану дії по досягненню структурно-функціонального комплексу, конкретні дії з початковим механізмом, перетворення його при визначених прийомах у проект створюваного пристрою, прийняття рішення про відповідність або невідповідність проекту вимогам до створюваного пристрою.

3. **Попереднє рішення і перевірка гіпотези** (цикл ескізу) – виконання загального ескізу пристрою, внесення уточнень, розрахунки, співставлення основних параметрів створюваного пристрою з вимогами майбутнього пристрою, прийняття рішення про відповідність ескізу-проекту вимогам, остаточна деталізація і ескіз, відповідний до рівня виконання робочих креслень.

Основними **результатами технічної творчості** є [34]:

– відкриття на всіх рівнях, від загальних закономірностей існування матерії до відкриття вияву загального в конкретному;

– винаходи, направлені на вдосконалення способів пристосовування до середовища як через знаряддя праці, так і за допомогою знаходження оптимальних способів організації діяльності, взаємодій між людьми, дій на них;

– створення нової форми матерії.

Якщо проаналізувати значення відкриттів, зроблених людством, можна помітити, що майже всі вони пов'язані з встановленням зв'язків, взаємодії, взаємозалежності явищ, що відображають їх сутність. Відкриття як результат технічної творчості торкається деяких, прихованих від безпосереднього спостереження закономірностей.

Навчають, як правило, діям, або послідовності виконанню дій до формування умінь і навичок: побутових або професійних. Через професійне навчання йде залучення до накопиченого досвіду, відкритих закономірностей, відпрацьованих прийомів і інваріантних стандартів. Навчання основам технічної творчості є базисом в творчо-конструкторській діяльності. Воно нормативне і аксіоматичне, і на підставі навчання і навченості судять про наявність спеціальних здібностей до конкретного виду художньої діяльності. Навчання визначається швидкістю і точністю засвоєння навичок, а навченість – це здібність до перенесення отриманих навичок на будь-які завдання аналогічного типу, наприклад графічні.

Розвиток всіх здібностей йде за трьома основними законами, посилення на які необхідне і для розвитку технічної творчості [33].

Перший закон – розвиток технічної творчості відбувається тільки у контакті з предметним середовищем.

Предметне середовище є тим ґрунтом, на якому відбувається формування і розвиток тих якостей, що необхідні для пристосовування до конкретних його умов. Роль середовища в розвитку всіх психічних процесів визначається самою функцією психіки як віддзеркалення зовнішнього світу для орієнтування в ньому. При повній втраті контакту з середовищем припиняється психічне життя.

Таким чином, контакт з предметним середовищем детермінований внутрішніми і зовнішніми чинниками. Одне і те ж середовище по-різному впливає на людину залежно від його здібностей до контакту з ним. Сам рівень контакту визначається кількістю "точок зіткнення" з реальністю. Такі точки зіткнення залишають свій слід в мозку людини і створюють "ґрунт для творчості".

Тому у тих, що вчаться, необхідно розвивати всі форми контакту з середовищем, включаючи власні спостереження за засобами масової інформації, новими напрямками в науці і техніці. В основі цих контактів повинні стояти люди з їх реакцією на соціальні процеси і події, з новими категоріями матеріальних і духовних цінностей, потребами і можливостями їх задоволення.

Другий закон розвитку вказує на те, що можуть бути розвинутими тільки ті якості і властивості, які потенційно закладені в генетичному коді людини.

Головним "каналом" реалізації потенційних індивідуальних можливостей людини є творчість. Тому розвиток здібностей повинен відбуватися щодо всіх видів творчості, у тому числі і технічної. І саме цей шлях – розвиток всіх видів творчості – є головним стимулом розширення поля можливостей для формування креативності.

Третій закон – розвиток необоротних змін. Повернутися до найпростіших форм існування матерії можна тільки у переносному розумінні, коли людина починає реагувати, подібно амебі, на якусь одну речовину і повністю втрачає всі свої потенційні здібності.

Включення в технічну творчість стає для людини потребою в певному функціонуванні і стилі діяльності мозку – напруженому і направленому на рішення нових задач. Наявність потреби в технічній творчості є одним з основних показників креативності.

Інженерним кадрам належить вирішальна роль у створенні різної матеріальної цінності нашого і минулого сторіччя, це будівля будинків і автомобільних шляхів, комп'ютерного обладнання і космічних кораблів – всього звичного для світу техніки. Складність сучасної техніки, зовнішня прихованість функціональних і логічних зв'язків між частинами технічних систем, уміння передбачити перспективний розвиток науки і техніки, пов'язане з різноманітними факторами, визначає специфіку змісту творчості у сфері техніки. Відмінну особливість творчої діяльності технічно обдарованої особистості складає доведення технічної ідеї до практичного втілення, оскільки принципово нові технічні рішення не можуть бути успішно реалізовані без ґрунтовних експериментальних досліджень, без постановки дослідницької і конструкторської роботи на наукову основу. Тому оформлення технічної ідеї представляє собою складний процес, регулює велику кількість різних у своїй

природі факторів. Теоретичне мислення інженера "відштовхується" від конкретних об'єктів, які існують незалежно від волі дослідника, подібно до того, як об'єктивно існує фізичний світ, який вивчають різними науковими дисциплінами. Пошукова творча діяльність інженера визначається жорсткими межами, тому що він має уявлення про зміни внесені в систему, яку досліджує, хоча не завжди розуміє шлях, завдяки якому можливо досягти потрібного результату.

Показниками базових проявів технічної обдарованості, що завжди визначають ступінь неординарності досягнення, є: 1) інтенсивність пізнавальної потреби у сфері науки і техніки; 2) здібність до проблематизації і науково-технічного аналізу; 3) цінність отриманого результату (оригінальність і новизна); 4) "легкість" реалізації (втілення) ідеально-ціннісного способу рішення.

Розвиток креативного потенціалу технічно обдарованої особистості треба розглядати, як взаємодію рівнів її структурної організації, включаючи компоненти природних передумов (технічна обдарованість, задатки, здібності), досвіду (знання, уміння, навички), характерологічних особливостей (самостійність, ініціативність, вольові якості та ін.), мотивації (орієнтація, саморегуляція). Компоненти характеру виконують у процесі формування креативного потенціалу функцію засобу по відношенню до природних передумов, які сприяють перетворенню останніх в досвід творчого стилю діяльності особистості. Це і є творчі здібності або властивості особистості, які визначають її креативні можливості.

Структурою креативного потенціалу є сукупність показників, а саме: 1) можливості суб'єкта, які ще не розвинені у творчі здібності; 2) самі ці творчі здібності; 3) суб'єктивні можливості, які активізують реалізацію творчих здібностей; 4) характер впливу суб'єкту на предмет творчості (рівень технічної активності, стиль творчого почерку та ін.).

Показником ефективності реалізації креативного потенціалу технічно обдарованої особистості потрібно вважати її реальні екстраординарні досягнення у конкретному виді інженерно-технічної діяльності (відкриття, винахід, раціоналізаторство та ін.), так і досягнутий рівень життєтворчої культури у здійсненні особистого життя (усвідомлене ціленаправлене планування життєвого шляху, визначення індивідуального стилю творчої діяльності і життя).

Процес же створення великих винахідників-самоучок завжди здійснювався по одній схемі: усвідомивши задачу, вони зосереджено шукали готове рішення, які піддавали практичному випробуванню шляхом методу спроб і помилок. Саме таким класичним методом працював Т. Едісон – рекордсмен винахідництва. І хоча методом спроб і помилок було зроблено немало цінних і корисних винаходів, але лише винахідники, здатні науковими методами вирішувати практичні проблеми техніки, довели сильні і слабкі сторони цього методу. По–перше, за допомогою методу спроб і помилок можна зробити далеко не всякий винахід: він "гарний" лише тоді, коли взірець успіху – проста дієздатність нового виробу. Але частіше долю його визначає ступінь

ефективності у порівнянні з вже існуючими машинами, які виконують ті ж самі задачі. По-друге, винахідник, який втомився від безплідних спроб, відступає від рішення задач, він ніколи не впевнений, що вичерпав усі можливості. По-третє, ніколи немає гарантії, що знайдене шляхом спроб і помилок рішення краще з усіх можливих.

Систематизація даних аналізу досягнень науковців-винахідників дає можливість виділити **основні складові пізнавального досвіду**, яка характеризує його зміст [35].

1. Інформаційно-когнітивний компонент (міждисциплінарне "бачення" проблем, гнучкі системи кодування і переробки інформації).

2. Операційно-дійовий компонент (широка варіативність способів, прийомів і правил виконання складних форм діяльності, оперативність відбору стратегій реалізації задуму, системно-цілісне здійснення своєї діяльності, "легкість" практичного втілення екстраординарного варіанту рішення).

3. Емоційно-мотиваційний компонент (особистісний сенс, установка, морально-інтелектуальні критерії оцінювання особистісних ресурсів, усвідомлене використання прийомів самообілізації, суб'єктивні критерії оцінки своїх досягнень).

Що стосується показників своєрідності ментального досвіду екстраординарно обдарованої особистості у сфері науки і техніки, то вони можуть бути представлені на **трьох основних рівнях**, які характеризують різні стадії творчого пошуку ідеального технічного рішення з точки зору "здіяності" комплексу креативних здібностей [35]:

– на рівні проектування задуму – здібності ставити творчу задачу, передбачувати проблемну ситуацію, глибоко і широко бачити суть проблеми, поглядом думки осягати всю послідовуючу діяльність;

– на рівні здійснення задуму – здібності вирішувати проблемні, евристичного характеру задачі, генерувати ідеї, критично аналізувати варіанти рішень і вибирати кращі, системно і цілісно будувати свою діяльність, ведучи її до ідеально-ціннісного результату;

– на рівні регуляції і втілення остаточного варіанту втілення – здібності скеровувати рішення творчої задачі по адекватному шляху, доводити рішення до кінцевого результату, раціонально організовувати продуктивну працю, для чого необхідна воля, працьовитість, інтуїція, наукові і естетичні критерії оцінки діяльності (доцільність, гармонія, краса, досконалість, міра та ін.)

 Література [12; 31; 32; 33; 34; 35].

Лекція 5, 6

Тема: ОРГАНІЗАЦІЯ ГУРТКОВОЇ РОБОТИ

Питання

1. Характеристика гурткової роботи.
2. Організація роботи технічного гуртка.
3. Вимоги до приміщення гуртів.
4. Учні гуртка.
5. Терміни комплектації гуртка.
6. Організація занять.
7. Види технічних гуртків.
8. Виховна робота.
9. Структура заняття гуртка.
10. Організація майстер-класу.

■ Зміст лекції

1. Характеристика гурткової роботи

При організації позакласної роботи з технічної творчості ведучим є принцип **добровільності**, а саме надання всім учням, що виявляють підвищену цікавість до неї, можливості задоволення їх прагнень і розвитку здібностей. Однією з форм організації виховання та розвитку творчих здібностей є **гурткова робота**. **Гурткова робота** з трудового навчання розвиває естетичні та художні смаки учнів, поглиблює їх знання, розвиває їх творчі здібності, виховує почуття краси. Оскільки інтереси багатьох учнів в області технічної творчості не співпадають, вони тяжіють до різних її галузей, то для задоволення цих інтересів необхідно створювати технічні гуртки різного профілю. Ці гуртки розраховані на учнів різного віку: від першокласників до школярів випускних класів. Кожний знаходить тут для себе справу до душі. Проте, якщо школа невелика і в ній працює один вчитель трудового навчання, то задовольнити різноманітні інтереси учнів в даній області він не зможе. В школах з великою кількістю дітей, організація позакласної роботи з урахуванням інтересів учнів істотно спрощується, оскільки тут можливий розподіл її між декількома вчителями [45].

У цих умовах кожна школа визначає **профіль гурткової роботи** з учнями в області технічної творчості самостійно. При цьому враховуються характер виробничого обладнання, наявність і рівень підготовки педагогічних кадрів – керівників гуртків, а також можливість запрошення педагогів з інших навчальних закладів, покращення матеріально-технічної бази школи і перспективи її розширення, профіль базового підприємства, інтереси учнів.

Добре спланована гурткова робота аж ніяк не перевантажує учнів. Навпаки, вона значно полегшує сприйняття та засвоєння матеріалу на уроках, допомагає учням працювати за покликанням. **У процесі гурткової роботи вчитель має змогу глибше пізнати особистість кожного учня, допомогти йому самовизначитись.** Гурткова робота з трудового навчання нерозривно зв'язана з навчально-виховним процесом, що здійснюється на уроках і ґрунтується на знаннях і навичках, набутих учнями на заняттях [46].

Цінність гурткової роботи полягає в тому, що вона, в деякій мірі, вирішує проблему організації вільного часу школярів, задовольняє їх різноманітні інтереси, активізує пізнавальну діяльність школярів, тощо.

Особлива роль відводиться роботі гуртків технічної та художньої творчості, які допомагають розвивати творчі можливості учнів, вести психологічну та практичну підготовку їх до трудової діяльності.

Робота технічної творчості проходить в нерозривному зв'язку з діяльністю учнів на уроках трудового навчання та в позаурочний час. Вона являється невід'ємною складовою в навчально-виховній роботі, формуючи в учнів практичні трудові навички, творчу активність, виховуючи художній смак. Активізуючи пізнавальну діяльність школярів, створює умови для практичного застосування одержаних ними знань [47].

Досягненням учнів в гуртках дитячої творчості та на уроках праці присвячують виставки.

Конкурси та олімпіади проводять для виявлення талантів, розвитку творчих можливостей дітей. Конкурси, олімпіади організовують за певним графіком, заздалегідь повідомляють про це учнів. Переможців оголошують публічно, відзначаючи їх успіхи на урочистій лінійці. Важлива роль у підтримці здібної дитини, здатної до наукової творчості, належить Малій академії наук України. У 27 її територіальних відділеннях навчається до 30 тисяч учнів шкіл та профтехучилищ. Працюють з ними науковці з більш як 35 вищих закладів освіти та наукових установ НАН України.

2. Організація роботи технічного гуртка

Технічні гуртки займаються за **програмами**, затвердженим Міністерством освіти і науки України або розробленим керівником гуртка спільно з фахівцями-виробничниками, з урахуванням особливостей місцевого виробництва і затвердженим міським (районним) відділом освіти [45].

Програми для позакласних занять з технічної творчості включають різноманітну тематику гурткової роботи. В них представлена тематика гуртків для груп початківців (1-й рік занять), основних груп (2-й рік занять) і груп підвищеного рівня (3-й і подальші роки занять). Ці програми охоплюють більше сотні різновидів технічних гуртків для всіх вікових категорій школярів [46].

Плануючи організацію гуртка і зміст його роботи, керівник може вносити в них зміни залежно від матеріально-технічної бази школи (позашкільної установи), власної підготовленості і інтересів учнів. Вони повинні служити

керівництвом при організації гуртка, визначенні тематики занять, співвідношення теорії і практики, розподіли часу по темах, виборі можливих шляхів зв'язку гурткових занять з обов'язковими і факультативними. Програми містять і рекомендації про форми і методи гурткової роботи, сприяючи розвитку технічної творчості учні. Зрозуміло, такі рекомендації не можуть бути однаковими, шаблонними для всіх гуртків технічної творчості, вони залежать від типу технічних об'єктів, характеру роботи, тобто від змісту занять того або іншого гуртка [45].

Програми не регламентують кількість і тривалість занять гуртків в тій або іншій школі, позашкільній дитячій установі. Кількість годин в тиждень, як і число школярів в гуртках, визначається не програмами, а типовими Положеннями про ті, або інші позашкільні установи. Так, наприклад, Положення про гуртки технічної творчості на базі школи встановлює, що у складі кожного гуртка повинно бути не менше 15 чоловік (при більшому числі охочих займатися в гуртки слід створювати паралельні групи) і що гуртки всіх профілів займаються по 2–3 академічні години 2 рази на тиждень. Аналогічні нормативи встановлені і для інших позашкільних установ. Робота шкільних гуртків будується з розрахунку 35 (I–IV класи) і 70 (V–XI класи) годин в рік – по одному заняттю в тиждень. Якщо гурток організовується не на початку навчального року, а пізніше, то кількість годин, відведених на його роботу протягом навчального року, відповідно зменшується, корегується і тематика роботи гуртка.

Плідна робота колективу неможлива без чіткого, добре продуманого **плану**. Тому планування гурткових занять є обов'язковим, а сам план роботи є важливим документом, що визначає основні напрями і характер всієї діяльності гуртка в навчальному році. План навчально-виховної, господарської і іншої роботи гуртка складається його керівником на початку навчального року на підставі програми і затверджується керівником установи, при якій організовується гурток. При складанні плану намічаються, в певному значенні, "стратегічні" і "тактичні" задачі по реалізації програми гуртка. Загальна "стратегія" виховання і навчання гуртківців будується відповідно до програми, а "тактичні питання" розробки і виготовлення моделей, приладів і інших конструкцій вирішуються з урахуванням конкретних умов роботи.

В структурі плану роботи гуртка рекомендується виділити наступні основні розділи: 1) загальна (ввідна) частина; 2) навчально-виховна робота; 3) методична робота; 4) масові заходи; 5) господарська робота.

В загальній (ввідній) частині плану вказується найменування гуртка, рік занять, навчальний рік, номер школи або назва позашкільної установи, прізвище керівника гуртка. Потім повинна бути чітко визначена мета створення гуртка і його основні задачі на майбутній навчальний рік. Далі необхідно назвати програму, положення, тематичний план, по якому ведеться робота гуртка, коли і ким затверджений документ. Вказують також кількість годин в тиждень, що відводяться на заняття в гуртку, і загальне число занять (годин) на навчальний рік [48].

Розділ навчально-виховної роботи складають на основі типової програми, заздалегідь скоректованої і конкретизованої з урахуванням місцевих умов. В даному розділі перераховуються теми занять, приводиться орієнтовний графік бесід і лабораторних робіт по кожній з тем, перераховуються основні практичні роботи (виготовлення моделей, приладів, технічних пристроїв тощо), визначається час, що відводиться для їх виконання, вказується література, що використовується. **Окремо** приводиться перелік конструкцій, виготовлення яких передбачається, і на основі цього переліку складається список деталей, матеріалів, необхідних для роботи. Цей список додається до плану – він служить підставою для визначення відповідних матеріальних потреб гуртка.

В плані гуртка **виховній роботі** з учнями надається велика увага. По темах теоретичних занять і практичних робіт передбачаються бесіди про найважливіші події в нашій країні, з питань науки і техніки, виробництва, спорту, зустрічі з ученими, винахідниками і раціоналізаторами, семінари і диспути, виступи учнів з оглядом технічної літератури.

В **розділі методичної роботи** планують складання разом з учнями описів конструкцій, виготовлених в гуртку, а також підготовку іншої документації (креслення, фотографії, заявки на рацпропозиції тощо.), підготовку докладів і повідомлень гуртківців з тематики їх роботи і консультації для них, розробку змісту (плани, сценарії) і методики проведення масових заходів з участю активу гуртка, випуск науково-технічних бюлетенів тощо. Якщо керівник гуртка виступає з доповідями, проводить консультації або семінари для вчителів, пов'язані з діяльністю гуртка, то ця робота повинна бути також відображеною в даному розділі плану [48].

В **розділі масових заходів** відображають передбачувані колективні екскурсії гуртківців в музеї і на виставки, на промислові підприємства і в лабораторії наукових установ, підготовку і проведення тематичних ранків і вечорів техніки, організацію виставок і оглядів технічної творчості школярів, участь членів гуртка в зборах юних раціоналізаторів і конструкторів, в показових виступах і змаганнях юних моделістів, в конкурсах трудової майстерності по робочих професіях. В цьому ж розділі плану передбачається проведення батьківських зборів, підсумкових і звітних заходів.

Господарська робота планується залежно від стану устаткування, інструменту, наявності деталей, матеріалів та інше. Матеріально-технічне забезпечення занять гуртка є предметом особливої турботи його керівника. Основними джерелами поповнення запасів гуртка служать спеціалізовані магазини інструментів, радіотоварів, вимірювальних приладів.

У плані передбачають поточний ремонт вимірювальної апаратури, ремонт інструменту, придбання матеріалів і деталей, якщо необхідно, фарбування столів, стелажів, шаф, ремонт приміщення, а також поповнення господарства гуртка наочними посібниками (у тому числі – саморобними), навчальною, методичною і науково-популярною літературою.

Для деяких пунктів плану методичної, масової і господарської роботи слід вказати терміни виконання. Складений таким чином річний план роботи

гуртка підписується керівником і затверджується директором школи (позашкільної установи) [46].

Вимоги до організації технічного гуртка, вони повинні включати в себе знання з техніки безпеки, гігієни праці, методики викладання трудового навчання і теорії педагогіки. Отже, створення технічного гуртка починається з підготовки його матеріально-технічної бази: приміщення для занять, меблів і устаткування, інструментів і матеріалів, наочних посібників, навчальної літератури і ін. Питання про матеріальну базу гуртка відноситься до числа найважливіших і складних. Моделювання, експериментальна і конструкторська робота вимагають створення певних умов для колективу гуртка. В школі, ліцеї, НВК технічні гуртки працюють на базі навчальних майстерень, кабінетів електротехніки, фізики, механізації сільськогосподарського виробництва. В позашкільних установах для занять створюються лабораторії за профілями гуртків, робочі кімнати тощо. Залежно від профілю гуртка, змісту і тематики роботи необхідна велика або менша спеціалізація умов, устаткування, інструментів, деталей, конструкційних матеріалів тощо.

3. Вимоги до приміщення гуртів

У більшості випадків гуртки розташовуються в двох кімнатах. В одній кімнаті, площею 60–70 м², розміщуються верстати для обробки конструкційних матеріалів, робочі столи або комбіновані верстаки для виготовлення окремих деталей і збірних технічних пристроїв і моделей, частина шаф; тут же проводяться теоретичні заняття. В іншій кімнаті – лаборантської, площею 15–20 м², розташовують випробувальні стенди; тут же зберігають різний електрифікований і інший інструмент колективного користування, уніфіковані деталі, різні матеріали, технічну документацію, методичну і довідкову літературу та ін.

Оформлення приміщень повинне задовольняти вимогам виробничої естетики, виглядати строго, але привабливо і затишно, так, щоб в учнів створювався гарний робочий настрій. Колірна гамма стін, стелі, підлоги, верстатів та іншого устаткування повинна знаходитися в середньохвильовій зоні оптичного спектру.

У кімнатах повинне бути раціонально встановлений і розміщене все необхідне для роботи гуртка устаткування відповідного профілю: робочі місця керівника і гуртківців, навчально-наочні посібники, екранно-звукові посібники і технічні засоби навчання, об'єкти праці, література та ін. На робочому місці керівника повинні бути дидактичні матеріали, методичні посібники, матеріали передового досвіду тощо. Поряд з місцем керівника розташований пульт подачі електроенергії до робочих місць учні. Стіни приміщення оформляються портретами учених, винахідників, конструкторів, вітринами і стендами. На них розміщують постійну експозицію: правила внутрішнього розпорядку, інструкції і плакати по техніці безпеки, різні нагороди гуртків (дипломи, грамоти, вимпели, пам'ятні призи тощо) [46].

Робочі місця учні, на яких вони проводять заняття повинні мати пристрої місцевої витяжки повітря. Як робочі можна використовувати лабораторні столи і універсальні верстати, які обладнуються для виконання столярних або слюсарних робіт. Співвідношення столів і верстаків залежить від профілю гуртка і змісту робіт в ньому.

Устаткування і інструменти комплектуються з таким розрахунком, щоб можна було виконати всі види робіт, передбачені програмою гуртка. Перелік його залежить від профілю гуртка. Робочий і вимірювальний інструмент індивідуального користування комплектуються в розрахунку один комплект на учня. Інструмент і пристосування колективного користування: дрилі ручні і електрифіковані, ключі гайкові, пристосування для гнуття листового металу, та ін. – комплектуються з розрахунку 1 – 3 шт. на групу учнів.

Зберігання інструментів, матеріалів і напівфабрикатів повинне бути організовано так, щоб витрати часу на доставку їх до місця роботи учні були мінімальними. Звичайно інструмент зберігають на загальних і спеціалізованих робочих місцях в готувальнях, ящиках і на щитах, а пристосування, уніфіковані деталі, матеріали – в шафах або на стелажах.

Учням, які займаються в гуртку, необхідна науково-популярна література по техніці, особливо з питань тієї галузі техніки, з якою пов'язана їх діяльність, навчальна і довідкова література з цих же питань – для більш глибокого їх вивчення при підготовці до виконання конструкторських і монтажних робіт, технічні описи і схеми типових пристроїв, моделей і приладів, що представляють інтерес для гуртківців і доступних для виготовлення в любительських умовах, періодична література, що інформує юних техніків про діяльність і успіхи їх колег в інших районах нашої країни і за кордоном [45].

Керівнику гуртка необхідні: науково-технічна література з тематики, з якою пов'язана робота його вихованців, методична література з питань організації роботи з юними техніками, періодична література, що забезпечує оперативну інформацію з питань пов'язаних з позакласною, позашкільною роботою по техніці, і широкий спектр обміну досвідом.

Особливе місце в арсеналі навчально-наочних посібників слід відвести тим з них, які виготовлені самими гуртківцями. При проходженні тієї або іншої теми учнів можуть виготовити спеціальні тематичні стенди, моделі механізмів і машин. Готуючись до доповідей і повідомлень в гуртку, вони можуть зробити наочні посібники у вигляді окремих деталей і складальних одиниць, рухомих діаграм, фотомонтажів, а також намалювати необхідні плакати, таблиці та ін. Все це входить до загального фонду навчально-наочних посібників гуртка і використовується в навчально-виховному процесі.

4. Учні гуртка

Кого приймати в технічний гурток? Які критерії відбору учнів для творчої роботи в цьому колективі? Ці питання неминуче виникають перед педагогом при організації того або іншого гуртка технічної творчості. Тому

відповіді на всі ці питання повинен своєчасно отримати кожен студент під час навчання у виші.

Основою успіху в технічній творчості є, перш за все, міцні знання учнів. Але в практиці помічено, що і відстаючі в навчанні школярі іноді досягають тут значних успіхів, і, вже як наслідок занять по техніці, поліпшується їх загальна успішність. Тому недостатньо висока успішність не може бути причиною відмови в прийомі учня в технічний гурток.

Відомо також, що заняття технічною творчістю вимагають від людини уваги, посидючості, терпіння, дисципліни. Але разом з тим помічено, що "важкі школярі" часто досягають в технічній праці більших успіхів, ніж дисципліновані відмінники. Значить, і недостатня дисциплінованість підлітка не може бути приводом для відмови в прийомі.

Вік учнів певною мірою може бути критерієм для прийому в той або інший технічний гурток. Але і тут необхідно враховувати індивідуальні особливості дітей. Комплектувати групу треба з хлопців з різницею у віці не більше одного-двох років. Ще краще, якщо в групі працюватимуть школярі одного класу. Близький рівень знань, спільність інтересів дозволять керівнику методично правильно побудувати заняття відповідно до вікових особливостей учнів, полегшать створення колективу, зроблять роботу гуртка плідною, творчою.

Іншим критерієм прийому в гурток може бути інтерес школяра до техніки, зокрема, до тієї її галузі, яка буде представлена в змісті і тематиці роботи створюваного колективу.

5. Терміни комплектації гуртка

Особливої уваги вимагає набір в гурток 1-го року занять. Комплектування цього гуртка доцільно провести в другій половині вересня, після того, як в школах, де вчаться майбутні гуртківці, вже уточнений розклад уроків, розподілені основні суспільні доручення, вирішена велика частина організаційних питань. Інформація про набір в гурток (короткі відомості про гурток, про вік прийому, про час і місце запису) повинна бути своєчасно доведеною до відома учнів. Це можна зробити за допомогою афіш, які вивішують в школах і позашкільних установах, а також шляхом безпосереднього контакту з шкільною аудиторією [48]. На всі ці тонкощі організації початкової діяльності потрібно звертати увагу майбутніх учителів трудового навчання для того, щоб стратегія діяльності не виключала жодного важливого етапу.

Запис в гурток проводить керівник в певні години в приміщенні, де надалі проходитимуть гурткові заняття. Якщо гурток працює вже не перший рік, то на період проведення запису рекомендується організувати невелику виставку діючих приладів, моделей і навчально-наочних посібників, створених гуртківцями, і що відображають характер роботи гуртка. Бажана активна участь в цій виставці досвідчених членів гуртка: бесіди з хлопцями, які вступають, розповіді про діяльність гуртка, демонстрація створених в гуртку технічних

об'єктів. Керівник також розмовляє з кожним з новачків, з'ясовує коло його інтересів і рівень підготовки. Запис проводиться в спеціальному журналі або на окремих бланках-картках [48].

6. Організація занять

В гуртку повинен бути журнал інструктажу правил безпечної праці. В ньому реєструються (і розписуються) гуртківці, що отримали черговий інструктаж і засвоїли необхідну інформацію.

В приміщенні гуртка необхідно мати аптечку, що містить перев'язувальний матеріал, медикаменти і медичний інвентар для надання першої допомоги при порізах, ударах, опіках тощо.

Заняття гуртка проводяться головним чином в навчальній лабораторії у позанавчальний час суворо по розкладу.

Керівнику гуртка, починаючи з першого заняття, слід виявляти індивідуальні особливості гуртківців, їх інтереси і обдарованості, мотиви, що привели їх в гурток і які спонукають займатися в ньому постійно. У підлітків (а саме вони, як правило, складають основу гуртка) є істотні відмінності в конструктивно-технічній діяльності. Одні свою увагу зосереджують на якійсь конкретній ідеї. Проте, не справляючись із завданням, нерідко втрачають віру в свої сили. Їм потрібна своєчасна допомога керівника. Інші – навпаки, не можуть зосередитися на чомусь конкретному. У них багато ідей, але довести їх до конкретного рішення їм важко, доводиться для цього привертати інших гуртківців. Стиль роботи також неоднаковий: є гуртківці із спокійним, розміреним темпом роботи і хлопці з великим емоційним підйомом під час роботи.

Заключне заняття гуртка повинне бути святковим і урочистим. До цієї підсумкової зустрічі гуртківців бажано оформити стенд, фотомонтаж, альбом або стінгазету, в яких відображалася б робота і життя гуртка в навчальному році. Керівник підводить підсумки роботи, відзначає, які знання придбали хлопці, відвідуючи заняття, чому вони навчилися. Він дає оцінку діяльності окремих гуртківців, відзначає тих з них, які активно працювали, створили найцікавіші конструкції моделей, приладів і пристроїв. Далі керівник розказує про перспективи роботи гуртка в майбутньому навчальному році, про те, що слід читати, як продовжувати оволодіння технікою.

На заключному занятті доречно оголосити про заохочення кращих гуртківців. Такими заохоченнями можуть бути подяка дирекції школи, ліцею або позашкільної установи, Почесна грамота, подарунок (добрим подарунком для юних конструкторів є, наприклад, набір інструментів або цікава науково-популярна книга). Всі ці загальні вимоги до роботи технічного гуртка повинні знати майбутні учителі трудового навчання.

Отже, дотримання цих методик сприяє підвищенню значущості позакласних занять з технічної творчості, а результативність педагогічного процесу прямо залежить від умілого їх використання.

7. Види технічних гуртків

Основні види гуртків технічної творчості [46]:

– Загально-технічні гуртки. Основний вид діяльності – виготовлення різноманітних виробів (від іграшок до виробів практичного призначення – лавок, шпаківень, совочків). Об'єм теоретичних знань, як правило, обмежений відомостями, необхідними для виконання практичних робіт. Вироби в цих гуртках частіше всього виготовляються із дерева, листового металу, дроту. Учні виконують в основному столярні та слюсарні роботи, використовуючи ручні інструменти.

– Гуртки технічного моделювання (авіа-, судно-, авто-, машинобудування). Діяльність учнів в гуртках зводиться до побудови моделей які відповідають певним технічним об'єктам, (починаючи з моделей з нового опису і закінчуючи моделями за власними проектами). Члени гуртків отримують інформацію про відповідні області техніки, фізичних основах роботи технічних пристроїв, матеріалів які використовуються, способах конструкційних підрахунків, конструктивних рішеннях, що використовуються при моделюванні. Учні отримують практичні вміння в виконанні розрахунково-графічних, монтажно-збиральних, регулювальних і оздоблювальних робіт, у виборі матеріалів та технічно логічної обробки.

– Гуртки конструкційного спрямування (електротехнічні, радіотехнічні, операторів, радіотелеграфістів, радіоелектроніки, автоматики, телемеханіки). Гуртківці отримують знання по електроніці, радіотехніці, елементам радіоелектроніки, отримують вміння та навички в розрахунку та монтажу електричних та радіо ліній, в обробці електропровідних та ізоляційних матеріалів, в складанні електро- та радіосхем. Окрім вивчення фізичних та технічних основ радіозв'язку, учні вчаться використовувати ці знання на практиці.

– Гуртки, що присвячені створенню діючих технічних пристроїв (малогабаритної сільськогосподарської техніки, картингістів та ін.). Об'єм отриманих знань та умінь дозволяє виконувати практичні роботи та вирішувати конструкторсько-технологічні задачі, пов'язані з конструюванням діючих конструкторських об'єктів.

– Навчально-технічні гуртки (виготовлення пристосувань та оснащення, що підвищує кількість виготовлених виробів та якість суспільно важливої праці). Вивчається відповідна техніка, отримується досвід удосконалення операцій з технологічного виготовлення ремонтно-монтажних та регулювальних робіт та контрольно-вимірювальних інструментів.

– Гуртки робітничих професій (столяр, токар, фрезерувальник, слюсар). Основний вид діяльності гуртківців – вивчення нової промислової техніки, оволодіння новаторськими прийомами обробки матеріалів. Учні знайомляться з відповідними механізмами та технікою, вимірювальними та ріжучими інструментами, конструкційними, інструментальними та іншими матеріалами, теорії різання металів, отримуючи загально-технічні та спеціальні технічні знання, вміння та навички, вчаться до їх творчого використання.

– Гуртки художньо–технічного конструювання. Характеризуються наявністю технічних та естетичних компонентів в творчій діяльності гуртківців. Разом з основами дизайну діти отримують знання про використання властивостей матеріалів, для удосконалення методів та способів їх обробки [46].

8. Виховна робота

Керівник гуртка повинен систематично вести виховну роботу з метою підвищення рівня мотивації тих гуртківців, у яких цей рівень недостатньо високий. Для стимулювання в учнів позитивного відношення до занять в гуртку застосовуються і спеціальні методи і прийоми. Приведемо деякі з них.

1) Створення на занятті ситуації зацікавленості. Керівник гуртка наводить цікаві приклади і парадоксальні факти, що відносяться до явищ, що вивчаються, розказує про здійснення тих або інших прогнозів в науковій фантастиці, іноді доручає відповідні доклади або повідомлення підготувати гуртківцям.

2) Широке використання порівнянь і аналогій. Наприклад, при вивченні підйомної сили крила літака (в авіамоделному гуртку) проводиться аналогія його з крилом птахів, комах.

3) Образний, емоційний виклад нового матеріалу в поєднанні з глибоким проникненням в єство явищ, що вивчаються.

4) Зіставлення наукових і життєвих уявлень про процеси, що вивчаються, максимальна опора на життєвий досвід учнів і наявні у них знання.

5) Систематичне ознайомлення з новинками науки і техніки за профілем гуртка і спонукання юних техніків до самостійного читання науково-популярної літератури.

6) Використовування різних пізнавальних ігор ("конструктори", ігри-подорожі та ін.).

7) Організація навчальних дискусій, створення проблемних ситуацій. Гуртківцям пропонується висказати свою думку про причини того або іншого явища, обґрунтувати його, після чого проводиться обговорення проблеми.

8) Створення ситуації успіху на занятті шляхом надання диференційованої допомоги різним гуртківцям, що виконують роботу однакової складності, і їх заохочення. На занятті завжди є можливість когось з хлопців похвалити, наприклад, за точність і акуратність, дбайливе відношення до інструменту, економію матеріалів, вдалий проект тощо [45].

9. Структура заняття гуртка

У середньому на кожному занятті для повідомлення нових знань відводиться 15–20 хв. По окремих, найважливіших темах програми бажано проводити бесіди пізнавального змісту або доручати гуртківцям підготовку відповідних повідомлень і доповідей. Надалі тексти цих доповідей ретельно переробляються і зберігаються в гуртку як методичні допомоги.

Діяльність технічного гуртка не повинна обмежуватися лише гуртковими заняттями: заслуховуванням доповідей і рефератів, виготовленням моделей і

приладів, раціоналізаторською роботою. Робота гуртка може стати надбанням всієї школи або позашкільної установи і принести велику суспільну користь. Для цього потрібно привернути гуртківців до активної участі в підготовці і проведенні різноманітних масових заходів щодо техніки. Пропаганда серед школярів успіхів і перспектив упровадження досягнень науки і техніки у всі галузі народного господарства країни має велике навчально-виховне і профорієнтаційне значення.

Колектив гуртка повинен стати головним ініціатором і організатором підготовки і проведення таких масових позакласних заходів, як тематичні вечори, виставки технічної творчості, конкурси і олімпіади і ін. Крім того, гуртківці можуть також готувати технічні засоби для дискотеки, пристрої, що забезпечують звукові і світлові ефекти, брати участь в оформленні і електрифікації стендів, випуску спеціальних стінних газет, інформаційних бюлетенів, фотомонтажів, в підготовці передач для шкільного радіовузла і ін.

Члени гуртків технічної творчості звичайно охоче, з великим інтересом і захопленням беруть участь в такій роботі як у себе в школі, так і в позашкільних установах, а також в тих випадках, коли проводяться масові заходи районного, міського або обласного масштабу.

10. Організація майстер-класу

Однією з ефективних форм розповсюдження власного педагогічного досвіду є майстер-клас. Дане поняття широко використовується в багатьох сферах діяльності людини, в тому числі й в освіті. Найчастіше в педагогічному співтоваристві під майстер-класом розуміють відкритий урок, захід, презентацію досягнень педагога.

Майстер-клас – це відкрита педагогічна система, що дозволяє демонструвати нові можливості педагогіки розвитку і свободи, що показує способи подолання консерватизму і рутини.

Майстер-клас – це особливий жанр узагальнення та поширення педагогічного досвіду, що представляє собою фундаментально розроблений оригінальний метод або авторську методику, що спирається на свої принципи і має певну структуру.

Майстер-клас – це головний засіб передачі концептуальної нової ідеї своєї (авторської) педагогічної системи. Учитель як професіонал протягом ряду років виробляє індивідуальну (авторську) методичну систему, що включає цілепокладання, проектування, використання послідовності ряду відомих дидактичних та виховних методик, уроків, заходів, власних "ноу-хау", враховує реальні умови роботи з різними категоріями учнів тощо.

Майстер-клас – це ефективна форма передачі знань і умінь, обміну досвідом навчання і виховання, центральною ланкою якої є демонстрація оригінальних методів освоєння певного змісту за активної ролі всіх учасників заняття. Майстер-клас – це особлива форма навчального заняття, яка заснована на "Практичних" діях показу і демонстрації творчого вирішення певного пізнавального та проблемного педагогічного завдання.

Найважливіші особливості майстер-класу

- 1) новий підхід до філософії навчання, ламає усталені стереотипи;
- 2) метод самостійної роботи в малих групах, що дозволяє провести обмін думками;
- 3) створення умов для включення всіх в активну діяльність;
- 4) постановка проблемного завдання і рішення його через програвання різних ситуацій;
- 5) прийоми, що розкривають творчий потенціал як Майстра, так і учасників майстер-класу;
- 6) форми, методи, технології роботи повинні пропонуватися, а не нав'язуватися учасникам;
- 7) подання можливості кожному учаснику поставитися до пропонованого методичного матеріалу;
- 8) процес пізнання набагато важливіше, цінніше, ніж самі знання;
- 9) форма взаємодії – співпраця, співтворчість, спільний пошук.

Слід звернути увагу при підготовці майстер-класу на те, що в технології проведення майстер-класу головне – не повідомити і освоїти інформацію, а передати способи діяльності, будь то прийом, метод, методика, чи технологія. Передати продуктивні способи роботи – одна з найважливіших завдань для Майстра. Позитивним результатом майстер-класу можна вважати результат, що виражається в оволодінні учасниками новими творчими способами вирішення педагогічної проблеми, у формуванні мотивації до самонавчання, самовдосконалення, саморозвитку. Це досить технологічно складний процес, тому зупинимося на вимогах до його організації та проведення.

Вимоги до організації та проведення майстер-класу

1. Демонстрація конкретного методу.

Майстер-клас як локальна технологія трансляції педагогічного досвіду, повинен демонструвати конкретний методичний прийом або метод, методика викладання, технологію навчання і виховання. Він повинен складатися із завдань, які направляють діяльності учасників для вирішення поставленої педагогічної проблеми, але всередині кожного завдання учасники абсолютно вільні: їм необхідно здійснити вибір шляху дослідження, вибір засобів для досягнення мети, вибір темпу роботи.

2. Актуалізації знань учасників.

Майстер-клас повинен завжди починатися з актуалізації знань кожного за пропонованою проблемою, що дозволить розширити свої уявлення знаннями інших учасників. У технології проведення майстер-класу пропонуємо використовувати певний алгоритм пошуку рішення педагогічної проблеми. Алгоритм – це формалізація технологічного процесу в вигляді послідовності деяких кроків, блоків діяльності, які залежать від змісту педагогічної проблеми, але мають і загальнопедагогічну частину, яка визначається загальними способами діяльності.

3. Алгоритм проведення майстер-класу.

Примірний алгоритм проведення майстер-класу повинен складатися з наступних компонентів: виділення проблеми; панель; об'єднання в групи для вирішення проблеми; робота з матеріалом; представлення результатів роботи; обговорення та коригування результатів роботи.

Панель – це етап актуалізації знань у цій проблемній площині. Він дає можливість всім бажаючим висловити свою точку зору про проблему, для вирішення якої і проводиться майстер-клас.

4. Уточнення і корегування формулювання проблеми майстер-класу

У ході обміну думками в учасників майстер-класу можуть виникнути думки як на підтримку висловлених ідей, так і в їх спростування. Тим самим відбувається уточнення і коректування формулювання проблеми майстер-класу. Шлях прийняття будь-якого рішення – робота з запропонованими матеріалами: текстом, літературою, документами, фарбами, звуками, природним матеріалом, моделями, схемами і т.д. Цей етап можна назвати "деконструкцією": відбувається перетворення матеріалу в "хаос", змішання явищ, слів, подій, вичленення необхідної інформації. Потім відбудеться "реконструкція" – створення свого тексту, малюнка, моделі, схеми, закону, світу. Отже, панель, слово Майстра, яке актуалізує діяльність учасників за визначенням, шляхи вирішення педагогічної проблеми, робота з матеріалами – все це дає можливість підготуватися до подання результатів роботи .

5. Обговорення, коригування рішення поставленого педагогічного завдання

Наступним кроком має бути їх обговорення, а потім коригування власного рішення поставленої педагогічного завдання з варіантами, запропонованими колегами.

Майстер-клас – це оригінальний спосіб організації діяльності педагогів у складі малої групи (7-15 учасників) за участю Майстра, ініціюючого пошуковий, творчий, самостійний характер діяльності учасників.

Позиція Майстра

При підготовці та проведенні майстер-класу важливо не тільки дотримуватися вище описаних алгоритмів, але і правильно визначити власну позицію Майстра.

Позиція Майстра – це перш за все позиція консультанта і радника, який допомагає організувати навчальну роботу, осмислити наявність просування в освоєнні способів діяльності.

Проводячи майстер-клас, Майстер ніколи не прагне просто передати знання. Він намагається задіяти учасників у процес, зробити їх активними, розбудити в них те, що приховано навіть для них самих, зрозуміти і усунути те, що йому заважає в саморозвитку. Всі завдання Майстра і його дії спрямовані на те, щоб підключити увагу учасників, створити таку атмосферу, щоб вони проявили себе як творці. Це м'яке, демократичне, непомітне керівництво діяльністю.

Майстер створює атмосферу відкритості, доброзичливості, співтворчості у спілкуванні. Майстер працює разом з усіма, майстер дорівнює учаснику майстер-класу в пошуку знань і способів діяльності. Майстер виключає

офіційне оцінювання роботи учасників майстер-класу, але через соціалізацію, афішування робіт дає можливість для самооцінки педагога, його самокорекції.

У взаємовідносинах з колегами Майстер повинен застосовувати певний стиль, виявляючи свої особистісні якості: комунікативність, загально-культурний розвиток, інтелігентність, погляди, переконання, світогляд, характер, волю, темперамент та ін..

Критерії якості підготовки та проведення майстер-класу

Для визначення ефективності підготовки і проведення майстер-класу пропонуємо використовувати такі критерії.

1. Презентативність.

Виразність інноваційної ідеї, рівень її представленості, культура презентації ідеї, популярність ідеї в педагогіці, методиці та практиці освіти.

2. Ексклюзивність.

Яскраво виражена індивідуальність (масштаб і рівень реалізації ідей). Вибір, повнота та оригінальність рішення інноваційних ідей. Прогресивність. Актуальність і науковість змісту і прийомів навчання, наявність нових ідей, що виходять за рамки стандарту та відповідних тенденціям сучасної освіти та методиці навчання предмета, здатність не тільки до методичного, але і до наукового узагальнення досвіду. Умотивованість. Наявність прийомів і умов мотивації, включення кожного в активну творчу діяльність зі створення нового продукту діяльності на занятті.

3. Оптимальність.

Достатність використовуваних засобів на занятті, їх поєднання, зв'язок з метою і результатом (проміжним і кінцевим). Ефективність. Результативність, отримана для кожного учасника майстер-класу. Який ефект розвитку? Що це дає конкретно учасникам? Уміння адекватно проаналізувати результати своєї діяльності.

4. Технологічність.

Чіткий алгоритм заняття (фази, етапи, процедури), наявність оригінальних прийомів актуалізації, проблематизації ("розриву"), прийомів пошуку і відкриття, подиву, осяяння, рефлексії (самоаналізу, самокорекції).

5. Артистичність.

Піднесений стиль, педагогічна харизма, здатність до імпровізації, ступінь впливу на аудиторію, ступінь готовності до поширення і популяризації свого досвіду.

7. Загальна культура.

Ерудиція, нестандартність мислення, стиль спілкування, культура інтерпретації свого досвіду. Використання даних методичних рекомендацій дозволить, на наш погляд, забезпечити якісну підготовку та ефективне проведення майстер-класів в рамках поширення педагогічного досвіду працівників обласної освітньої системи.

 Література [1; 12; 21; 27; 36].

Лекція 7

Тема: РОЛЬ УЧИТЕЛЯ У РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ. ВИВЧЕННЯ ПЕРЕДОВОГО ДОСВІДУ УЧИТЕЛІВ-НОВАТОРІВ

Питання

1. Майстерність вчителя. Здібності сучасного вчителя.
2. Особистісні якості вчителя, який працює з обдарованими дітьми.
3. Дослідження науковців по залежності розвитку обдарованостей від роботи вчителя.
4. Методичні рекомендації учителям щодо роботи з обдарованими.

Зміст лекції

1. Майстерність вчителя. Здібності сучасного вчителя

Майстерність учителя – поняття багатогранне, воно охоплює різні сторони його творчої діяльності: глибоке знання свого предмета і вільне володіння ним; уміння найефективнішими методами передати свої знання учням, враховуючи рівень їх інтелектуального розвитку, вміння сформулювати позитивні якості загальнолюдської моралі у своїх учнів, не поранивши душ їхніх, вміння бачити в кожній дитині неповторну особистість і вміння передбачати результати своєї праці, вміння враховувати суб'єктивні і об'єктивні закономірності і випадкові фактори [49].

Вищезазначені вміння не з'являються з нікуди, вони з'являються поступово з досвідом і напряду залежать від здібностей учителя і його бажання саморозвиватися, удосконалюватися та любові до дітей. Отже, науковці виділяють декілька важливих педагогічних здібностей якими, на їх погляд повинен володіти сучасний учитель [49]:

– дидактичні здібності – це вміння донести до учнів простими логічними методами навчальний матеріал, вміння подати матеріал чи проблему ясно, зрозуміло, викликаючи в учнів зацікавленість, пробуджуючи в них активну розумову діяльність, стимулюючи самостійну роботу;

– академічні здібності – це здібності, які проявляються у захопленні відповідною галуззю науки, відтворюються у глибоких та обширних знаннях зі свого предмета, які виходять за межі шкільної програми і постійно удосконалюються;

– перцептивні здібності – це здібності відчувати, зрозуміти і відреагувати правильно на тимчасовий психологічний стан учня, за незначними ознаками,

малопомітними зовнішніми проявами (очі, рухи, мова, дії) вловлює найменші зміни у внутрішньому світі учня і знайде підхід, щоб допомогти йому;

– мовні здібності – це здібності просто, чітко і зрозуміло висловлювати свої думки, міркування, почуття мовою з вдалою мімікою і пантомімікою; мова учителя має бути живою, образною, виразною, емоційною, вимова – з чіткою дикцією, без граматичних, логічних, стилістичних, фонетичних помилок, з помірним темпом і помірною висотою голосу;

– організаторські здібності – це здібності, які проявляються в умінні організувати учнівський колектив, умінні організувати свою роботу на уроці, умінні правильно планувати урочний час, розподіляти роботу в часі і контролювати себе;

– авторитарні здібності – здібності до доброзичливого і безпосереднього емоційно-вольового впливу учителя на учнів так, щоб це сприяло утвердженню його авторитету, вольові якості, почуття відповідальності за здоров'я дітей, за їх інтелектуальний і духовний розвиток;

– комунікативні здібності – це здібність до спілкування з дітьми, вміння знайти правильний підхід до них, встановити відповідні взаємини, поєднує обґрунтовану вимогливість з повагою особистої гідності учнів, педагогічний контроль з довір'ям, вольову врівноваженість з простотою, природністю, щирістю, доброзичливістю;

– здібності до педагогічного передбачення – це здібності які виражаються в передбаченні наслідків своїх дій, в умінні прогнозувати розвиток тих чи інших якостей учня;

– здібності до розподілу уваги – це здібності, які проявляються в умінні розподіляти увагу на всі види діяльності під час навчального процесу, умінні уважно стежити за змістом викладу матеріалу, за розгортанням своєї думки, правильністю висновків, одночасно тримає в полі зору всіх учнів, реагує на ознаки втомлюваності, неухважності, нерозуміння, умінні регулювати увагу, маневрувати нею, поєднуючи активну, ділову зосередженість з швидким і вмілим реагуванням на усі процеси, що відбуваються в класі.

2. Особистісні якості вчителя, який працює з обдарованими дітьми

Особистісні якості учителів які пов'язані з вимогами відповідно до специфіки роботи з обдарованими дітьми. До них відносяться:

– глибокі знання свого предмету у поєднанні з умінням гарно його викладати, тим самим залучати учнів в інтелектуально-творчий пошук;

– уміння утримувати дисципліну на уроці і вести творчий діалог з учнями;

– уміння сприймати учня як повноцінну особистість, підтримувати незалежність і статус учня, не утискати амбіції учня;

– уміння демонструвати особливий і непідробний інтерес до учня як представнику майбутнього більш удосконаленого покоління;

- уміння підтримувати захопленість учнів, створювати необхідні умови і основу для їх творчої продуктивної діяльності;
- впевненість у те, що його учні – це обдаровані, яскраві особистості;
- уміння відноситися до своєї праці як соціальної цінності, високий професіоналізм, психолого-педагогічна компетентність, здібність до творчості, самовдосконалення;
- орієнтація на інноваційність у навчанні, на нетрадиційність побудови освітнього процесу;
- готовність до використання досягнень науки і педагогічного досвіду в практику своєї роботи;
- емпатія, чуйність, оптимізм і доброта по відношенню до дітей;
- педагогічна рефлексія – здібність дати собі і своїм вчинкам оцінку та зрозуміти, як тебе сприймають учні, колеги, батьки;
- толерантність.

Обдаровані діти не йдуть попереду своїх одноліток по загальному розвитку, але їх відрізняє своєрідність розумової роботи, яка вказує на їх неординарність. Вона містить в собі оригінальність і самостійність міркувань, також дотримання своєї точки зору на різні питання. Тому працювати з такою категорією учнів цікаво, але і дуже важко, тому що вони вимагають особливого підходу на уроці. Відповідно, розвиток обдарованих і здібних дітей – актуальна задача сучасної педагогіки.

Важливо, щоб учитель розумів необхідність роботи з обдарованими дітьми, а науковці у створенні програмовано-методичних матеріалів, враховуючи специфіку розвитку їх обдарованості. Допомога обдарованим учням повинна виявлятися і у підтримці обдарованих учителів. Отже, важливі підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації, професійного рівня, стимулювання їх участі у різних конкурсах, створенні авторських освітніх програм.

3. Дослідження науковців по залежності розвитку обдарованостей від роботи вчителя.

Особливої уваги заслуговує питання використання передового досвіду у роботі з обдарованими дітьми, його пропаганда і поширення. Тому, в даному напрямку, потрібно працювати не тільки учителям на своїх місцях, а й науковцям, які повинні досліджувати, підбирати та розробляти різні методики роботи з обдарованими дітьми.

У своїх дослідженнях науковець І. Ушатікова виявила взаємозалежність між роботою учителя і вихованням обдарованих учнів, саме: виявлені характеристики вчителя, необхідні для успішної роботи з обдарованими школярами в сучасних умовах: гуманістична спрямованість особи, активна професійно-особова позиція вчителя, лідерство, високий рівень соціальної і пізнавальної активності, професійної мотивації, емпатії, рефлексії, адекватна самооцінка, потреба в самовдосконаленні, здорові амбіції, прагнення вивести своїх учнів в число кращих. В кваліфікаційній характеристиці випускника

педвузу виділені вимоги до нього як до вчителя, здатного працювати з обдарованими школярами: уміння діагностувати обдарованість вчать і відповідно до цього створювати варіативне освітнє середовище, розробляти індивідуальні програми, підтримувати незалежність і підвищувати статус обдарованого школяра, розвивати його лідерські здібності [50].

Науковець О. Гарбич досліджував постановку і розв'язання проблеми індивідуального і диференціального підходу до навчання дітей, які спрямовані на оптимальний розвиток творчої особистості, реалізацію її пізнавальних можливостей, залучення всіх членів навчальної групи до активної діяльності залежно від здібностей. Запропонована система дає перевагу у роботі з окремими групами учнів, що формуються за певними загальними критеріями, а також індивідуальні заняття з дітьми, що забезпечують конкретне спрямування навчальної діяльності й розвитку кожного учня в потрібному руслі.

У дослідженнях О. Нікітіна було визначено ядро професійної підготовки майбутнього педагога – особистісно-орієнтований підхід як теоретико-методологічна стратегія, особливістю якого є його гуманістичний характер, індивідуально-особистісна орієнтація і технологічність процесу формування досліджуваної готовності.

Цікавий досвід роботи з обдарованими дітьми був у вітчизняних педагогів, вони зазначають, а саме: педагогічна технологія "Створення ситуації успіху" (за А. Белкіним) в основі якої лежить особистісно-орієнтований підхід до процесу навчання та виховання. "Школа-діагностики" на досвіді вчителя з Підмосков'я І. Волкова, який для виявлення і врахування нахилів (здібностей та обдаровань) учнів з метою організації для них профільної освіти і відповідної профорієнтації, запропонував безтестову методику аналізу продуктів діяльності або життєвих досягнень дітей. Тим самим допомагаючи у визначенні дитини у майбутньому професійному виборі. І таких прикладів дуже багато, тому втілення в життя цих методик – це обов'язок кожного керівника школи і вчителя на місці [14].

Особа учителя є провідним чинником будь-якого навчання. Не є виключенням і ситуація з вчителем для обдарованих дітей. Найбільш істотним чинником успішності роботи вчителя є глобальна особистісна характеристика – система поглядів і переконань, в якій велике значення мають уявлення про саме, інших людей, а також про цілі і завдання своєї роботи. Саме ці складові постійно виявляються в міжособистісному спілкуванні.

На думку деяких дослідників, поведінка вчителя для обдарованих дітей у класі, в процесі навчання і побудови своєї діяльності повинно відповідати наступним характеристикам: він розробляє гнучкі, індивідуалізовані програми, створює теплу, емоційно безпечну атмосферу в класі, надає учням зворотній зв'язок, використовує різні стратегії навчання, поважає особистість дитини, сприяє формуванню позитивної самооцінки учня, поважає його цінності, заохочує творчість і роботу уяви, стимулює розвиток розумових процесів вищого рівня, проявляє повагу до індивідуальності учня.

У школі повинні працювати справжні інтелектуали, які здатні закласти фундамент для майбутнього професійного вибору учнів. Таким чином, для

здійснення такого завдання потрібен згуртований колектив однодумців, людей з високою культурою, які мають бажання працювати по-новому, орієнтуючись на дитину, її внутрішні потреби і особистий розвиток. Розвивати у дитини уміння мислити, самостійно здобувати знання, забезпечити самореалізацію – все це повинно спонукати колектив школи шукати нові шляхи для формування особистості дитини через здійснення соціально-орієнтованого підходу до процесу навчання і виховання. В основі всіх цих перетворень – позитивна мотивація на успіх. Підготовка вчителів до роботи з обдарованою молоддю, створення системи стимулювання творчо обдарованих учителів, перехід від ідеї розвитку до ідеї саморозвитку, самоактуалізації всіх учасників освітнього процесу у школі.

Відомі педагоги різних століть підкреслювали загальну думку про те, що будь-яке педагогічне явище протікає у визначених конкретних умовах, облік яких дуже потрібний в професійній діяльності учителя. Вибір учителем потрібного способу чи прийому роботи залежить від особливостей колективу, з яким він має справу, від вікових до індивідуальних особливостей учня. Складність, динамічність, творчий характер педагогічної праці обумовлює необхідність свідомого і творчого застосування різних прийомів і способів роботи, пошуку оптимальних шляхів рішення поставлених задач. Разом з цим, специфічні особливості педагогічної діяльності визначають практичну значимість автоматизованого ряду загальноприйнятих дій учителя, роль педагогічних навичок. Так, наприклад, автоматизації піддаються деякі організаційні уміння і педагогічна техніка, як культура мови (голос учителя, тон, дикція), міміка, деякі прийоми утримання уваги учнів у класі, прийоми застосування наочностей і технічних засобів навчання, навички спілкування.

4. Методичні рекомендації учителям щодо роботи з обдарованими

Рекомендації учителям відносно роботи з обдарованими учнями:

– учитель не повинен постійно розхвалювати кращого учня. Не слід виділяти обдаровану дитину за індивідуальні успіхи, краще заохотити спільні заняття з іншими дітьми;

– учителеві не варто приділяти багато уваги навчанню з елементами змагання. Обдарована дитина буде частіше від інших переможцем, що може викликати неприязнь до неї;

– учитель не повинен робити з обдарованої дитини "вундеркінда". Недоречне випинання винятковості породжує найчастіше роздратованість, ревності друзів, однокласників. Інша крайність – зловмисне прилюдне приниження унікальних можливостей і навіть сарказм з боку вчителя – звичайно, недопустимі;

– учителеві треба пам'ятати, що в більшості випадків обдаровані діти погано сприймають суворо регламентовані заняття, що повторюються.

Виділимо якості, якими має володіти вчитель для роботи з обдарованими дітьми (для самоаналізу):

– бути доброзичливим і чуйним;

- розбиратися в особливостях психології обдарованих дітей, відчувати їхні потреби та інтереси;
- мати високий рівень інтелектуального розвитку;
- мати широке коло інтересів;
- бути готовим до виконання різноманітних обов'язків, пов'язаних з навчанням обдарованих дітей;
- мати педагогічну і спеціальну освіту;
- мати живий та активний характер;
- володіти почуттям гумору;
- виявляти гнучкість, бути готовим до перегляду свої поглядів і до постійного самовдосконалення;
- мати творчий, можливо, нетрадиційний особистий світогляд;
- бути цілеспрямованим і наполегливим;
- володіти емоційною стабільністю;
- уміти переконувати;
- мати схильність до самоаналізу [50].

Отже, у діяльності, спрямованій на творчий розвиток учня, майбутні учителі мають враховувати ряд особливостей:

- в діяльності окремі здібності виявляються не ізольовано, а у взаємодії і по відношенню до мети як щось цілісне;
- міра інтеграції здібностей в системі конкретної діяльності може мати індивідуальне забарвлення, так як з однією і тією ж продуктивністю окремих функцій у різних осіб результативність їх діяльності буде відрізнятися;
- кожний індивід характеризується ще й показником інтеграції окремих здібностей по відношенню до різних видів діяльності.

Також, вивчення найближчого середовища учня – це його сім'ї, одна із умов, яку повинні досконало знати майбутні учителі, тому що батьки мають великий вплив на свою дитину.

У більшості випадках батьки не хочуть, щоб їх дитина чимось відрізнялась від інших. Таких батьків дратує обдарованість дитини, і вони намагаються не помічати її талант. Але буває й інша ситуація, коли батьки навпаки змушують дитину займатися тим, що розвинено у неї в незначній мірі або навіть обдарованість у неї відсутня. І цим самим вони вбивають дитинство, витрачають здоров'я і духовні сили, свої і дитини.

Батьки помічають обдарованість дитини першими – це і вживання складних слів, рання мова, раннє засвоєння рахунку або читання, міцну пам'ять і велику допитливість. Але інколи ці особливості яскраво не проявляються.

Завдання батьків полягає в тому, щоб вчасно помітити ранній розвиток таких дітей, своєчасно виявити обдарованість і дати можливість їй розвиватись. А завдання учителя донести до відома батьків потрібні знання про обдарованість, здібності, задатки, щоб в потрібний момент вони змогли скористатися ними.

Тому що для сім'ї важливо не тільки відкрити своєрідність таких дітей, але й правильно ставитись до них. Дитина повинна розраховувати, що його обдарованість найде розуміння і підтримку батьків у пошуках кращого

використання його таланту і для нього самого, і для оточуючих. Не можна виривати їх із дитячого середовища, бо це може зумовити негативну реакцію з їхнього боку. Відношення між дитиною і батьками – це найважливіше у вихованні чуйних почуттів і до нього, і до всього світу.

Таким чином, комплекс порад який виділили науковці для батьків, повинні знати й майбутні учителі для кращої організації своєї роботи з обдарованими учнями.

Поради, які повинні батьки переосмислити і вибрати саме ті, котрі сприятимуть кращому спілкуванню з дитиною, яка у пошуку свого відкриття, а саме [51]:

– проаналізуйте вашу особисту систему цінностей у відношенні виховання дітей. Чи сприяє вона реалізації особистості і обдарованості у суспільстві?

– будьте чесними. Всі діти дуже чуттєві до обману, а обдаровані діти це почуваю гостріше.

– оцінюйте рівень розвитку дитини. Мовний обмін навіть з дуже розвинутою дитиною дошкільного віку не є найбільш ефективним шляхом до розуміння.

– не використовуйте довгі бесіди.

– своєчасно виявляйте зміни у дитині. Вони можуть виражатися в неординарних запитаннях або в поведінці і бути виявом обдарованості.

– поважайте у дитині індивідуальність. Не прагніть нав'язувати їй особисті інтереси.

 Література [12; 47; 49; 50; 51].

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Азаров Ю. П. Методика воспитательной работы: Учеб. Пособие для студентов пед. ин-тов / [Ю. П. Азаров, Л. М. Байтенова, Е. П. Белозерцев и др] ; под ред. Л. И. Рувинского. – М. : Просвещение, 1989. – 335 с.
2. Геєц В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєц, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.
3. Закон України "Про загальну середню освіту" // Освіта України. – 1999. – 12 серпня. – С. 3.
4. Развитие творческого потенциала личности будущего учителя // Актуальные проблемы подготовки педагогических кадров до творческой профессиональной деятельности: [тези всеукраинской конференции]. – Киев, 1993. – С. 199 – 200.
5. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. / В.О. Сухомлинський – К.: Радянська школа, 1976. – Т.4. – С. 341 – 355.
6. Перова Н. Масара Ибуку: изменить способы обучения / Н. Перова // Семья и школа. – 2003. – №9. – С. 10 – 13.
7. Волков И. Много ли в школе талантов? / И. Волков // Вопросы психологии. – 1995. – № 5 – 8.
8. Єгоров Г. Система освіти у Франції / Г. Єгоров // Педагогічний колегіум. – 1995.
9. Богоявленская Д.Б. "Субъект деятельности" в проблематике творчества / Д.Б. Богоявленская // Вопросы психологии. – 1999. – №2. – С. 35 – 41.
10. Музика О.Л. Педагогічна спадщина А.С. Макаренка і сучасні підходи до розвитку здібностей / О.Л. Музика // Педагогіка і психологія. – 2008. – №3-4. – С. 15 – 26.
11. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – СПб.: Издательство "Питер", 2000. – 368 с.
12. Волкова Н.П. Педагогіка: [посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Н.П. Волкова – К.: Академія, 2002. – 575 с.
13. Фрейд З. Психология бессознательного: [сборник произведений] / З. Фрейд. – М.: Просвещение, 1990. – 448 с.
14. Чудновский В.Э. Одаренность: дар или испытание / В.Э. Чудновский, В.С. Юркевич. – М.: Знание, 1990. – №12. – С. 3 – 12; 33 – 56.
15. Костюк Г.С. Здібності та їх розвиток у дітей / Г.С. Костюк. – К., 2000. – 80 с.
16. Лейтес Н.С. Способность и одаренность в детские годы / Н.С. Лейтес. – М.: Знание, 1984. – 80 с.
17. Дрозденко К.С. Загальна психологія в таблицях і схемах: навч. посібник / К.С. Дрозденко. – К.: ВД "Професіонал", 2004. – 304 с.
18. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2002. – 720 с.

19. Теплов Б.М. Избранные труды : в 2-х т. / Б.М. Теплов. Т. 1. – М.: Педагогика, 1985. – 328 с.
20. Музика О.Л. Як розвивати обдарованість і чи можна її втратити / О.Л. Музика // Обдарована дитина. – 2006. – №3. – С.11–16.
21. Поташник М.М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт. / М.М. Поташник, Б.З. Вульфов. – Киев, 1988. – 189 с.
22. Белинский В.Г. Избранные педагогические сочинения / В.Г. Белинский. – М., 1948.– 382 с.
23. Морозов Е.П. Подготовка учителя к инновационной деятельности / Е.П. Морозов, П.И. Пидкасистый // Советская педагогика. – 1991.– №10. – С.88–93.
24. Одаренные дети: Перевод с англ. / Под ред. Г.В. Бурменской, В.М. Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.
25. Шапар В. Психологічний тлумачний словник / В. Шапар. – Харків : "Прапор". – 2004. – 640 с.
26. Дяків В. Обдарованість: нові підходи до наболілих проблем / В. Дяків // Завуч. – 2006. – №4. – С. 13 – 17.
27. Психологія [підручник для педагогічних вузів] / За ред. Г.С. Костюка. – К.: Видавничий центр "Радянська школа", 1968. – С. 516 – 535.
28. Моляко В.О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості / В.О. Моляко // Обдарована дитина. – 1998. – №1, 2. – С. 3 – 5; С. 2 – 6.
29. Грабовський А.І. Види дитячої обдарованості / А.І. Грабовський // Обдарована дитина. – 2004. – №1.– С. 38 – 47.
30. Типи обдарованості. Пам'ятка вчителям і батькам // Завуч. – 2003. – №17-18. – С. 10 – 12.
31. Моляко В.А. Техническая творческая одаренность / В.А. Моляко // Обдарована дитина. – 2004. – №4. – С. 27 – 32.
32. Моляко В.А. Стратегии решения новых задач в процессе творческой деятельности / В.А. Моляко // Обдарована дитина. – 2004. – №4. – С. 33 – 43.
33. Андріянов Л. Розвиток технічної творчості молодших школярів / Л. Андріянов, М.А. Галагузова, Н.А. Каюкова, В.В. Нестерова, В.В. Фетцер. – М.: Освіта, 1990.
34. Біласевич І. Структурні компоненти технічних здібностей школярів / І. Біласевич // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2005.– №1. – С. 47-50.
35. Семенова Р.А. Техническая одаренность: природа, структура и показатели проявления / Р.А. Семенова // Психология одаренности: проблемы, структура, показатели : Сборник статей. – Киев, 1996. – С. 37 – 53.
36. Забезпечення умов для діагностики здібностей учнів: Психологічна служба у профорієнтаційній роботі // Директор школи. – 2007. – № 31-32 (серпень). – С. 19 – 30.
37. Фіцула М. М. Педагогіка: Навчальний посібник / М.М. Фіцула – К.: Академвидав, 2006. – 528 с.

38. Докшина Н. Робота з обдарованими та здібними дітьми. / Н. Докшина // Психологічний супровід школярів. – К., 2005. – С. 125-127.
39. Кизенко В.І. Дидактичні засади організації шкільного факультативного навчання. / В.І. Кизенко // Освіта і управління. – 2003. – №2. – С.117 – 124.
40. Овчаренко Л. Колегіум мистецтв в Опішному / Л. Овчаренко // Шлях освіти. – 1999. – №4. – С.11 – 14.
41. Чарушева Т.Б. Новий час – нова школа: Концепція та проект Положення школи нового типу "Середній загальноосвітній навчально-виховний комплекс мистецтв та прикладних ремесел" / Т.Б. Чарушева, А.Д. Матвеева, В.Я. Яблонко // Практична психологія та соц. робота. – 1997. – № 10. – С. 17 – 20; 1998. – № 1. – С. 16 – 18.
42. Концепція державної системи професійної орієнтації населення / Нормативний документ Кабінету Міністрів України / [Електронний ресурс] / <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
43. Сидоренко В. Наукові основи професійного самовизначення школярів / В. Сидоренко // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2000. – № 2. – С. 48 – 53.
44. Тхоржевський Д. О. Методика трудового та професійного навчання Ч. 1 / Д. О. Тхоржевський. – К. : РННЦ "ДІНІТ", 4-е вид., 2000. – 248 с.
45. Терещук А. Гурткова робота з трудового навчання як засіб виховання національної свідомості. / А.Терещук // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2001. – №2. – С. 37 – 39.
46. Тименко В.П. Гурткова робота з трудового навчання. / В.П. Тименко // Початкова школа. – 1996. – № 3.– С. 33 – 39.
47. Музика О.Л. Як розвивати обдарованість і чи можна її втратити / О.Л. Музика // Обдарована дитина. – 2006. – №3.– С.11–16.
48. Литова З.А. Как строить работу кружка. / З.А. Литова // Школа и производство. – 2001. – №1. – С. 57-58.
49. Гладунський В.Н. Урок залишається основою навчального процесу / В.Н. Гладунський // Обдарована дитина. – 2006. – №8. – С. 19 – 28.
50. Смолінчук Л. Підготовка вчителів до роботи з обдарованими дітьми / Л. Смолінчук // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – №6. – С. 103 – 107.
51. Психология одаренности: от теории к практике / Под ред. Д.В. Ушакова. – М. : ПЭР СЭ, 2000. – 80 с.
52. Янцур Н. С. Организация и проведение профессионального отбора на профессии типа "Человек-техника": Пособие для слушателей пере- підготовки кадров / Н. С. Янцур, В. К. Путинцева. – К. – 1994. – 72 с.

ДОДАТКИ

Тест 1

ТЕСТ НА ВИЯВЛЕННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ШКОЛЯРІВ

Правила проведення тесту:

1. Уважно прочитайте кожне запитання.
2. Обведіть кружечком слово "Так", якщо ви погоджуєтесь з тим, що написано, якщо це правильно щодо вас.
3. Обведіть кружечком слово "Ні", якщо з написаним не погоджуєтесь.

Так	Ні	1. Я люблю писати свої пісні.
Так	Ні	2. Я люблю гуляти сам.
Так	Ні	3. Мої тато і мама любляють гратися зі мною.
Так	Ні	4. Я ставлю чимало запитань.
Так	Ні	5. Скласти оповідання чи казку — безглузда справа.
Так	Ні	6. Мені подобається одного чи двох друзів.
Так	Ні	7. Я не заперечую, коли змінюються правила гри.
Так	Ні	8. Я маю кілька хороших ідей.
Так	Ні	9. Я люблю малювати.
Так	Ні	10. Я люблю речі, які складно виготовити.
Так	Ні	11. Сонечко на малюнку завжди має бути жовтого кольору.
Так	Ні	12. Мені більше подобається розмальовувати малюнки в книжці, ніж малювати самому.
Так	Ні	13. Легкі загадки – найцікавіші.
Так	Ні	14. Іноді тато і мама займаються чимось разом зі мною.
Так	Ні	15. Я цікавлюсь новинками про тварин.
Так	Ні	16. Мій тато любить працювати по господарству, а я йому допомагаю.
Так	Ні	17. Я не люблю, коли інші діти ставлять надто багато запитань.
Так	Ні	18. Нелегко знайти собі заняття, коли залишаюся сам.
Так	Ні	19. Мій тато вважає, що я загалом поведжуся правильно.
Так	Ні	20. Я люблю розповіді про далеке минуле.
Так	Ні	21. Я із задоволенням граю в старі ігри.
Так	Ні	22. Коли я хочу щось зробити, але мені складно, я відмовляюсь від цієї ідеї й займаюсь чимось іншим.
Так	Ні	23. Я люблю гуляти з друзями, а сам – ні.

Підбиття підсумків:

За кожну позитивну відповідь (обведене слово "Так") зараховується один бал, за обведене слово "Ні" – 0 балів.

Увага! В пунктах 5, 6, 11, 13,14, 18, 19, 22, 23 оцінювання відбувається таким чином: замість 1 бала зараховують 0, а замість 0 балів – 1 бал. Це робиться тому, що у вказаних пунктах стверджується ознака, протилежна оціненій. Іншими словами, в цих пунктах за відповідь "Так" зараховується 0 балів, а за відповідь "Ні" – 1 бал. Схильність дитини до творчості виявляється через: розмаїття інтересів, пластичність розуму, зацікавленість, наполегливість. Нарешті, суттєве значення мають умови в сім'ї дитини. Проаналізуємо деякі з них:

1. Розмаїття інтересів

Підрахуємо загальну суму балів за відповіді дитини в пунктах 1, 5, 9, 16, 21. Кількість набраних балів відповідає ступеню вираження розмаїття інтересів дитини:

- I ступінь – 0 – 1 бал (погано виражені);
- II ступінь – 2 – 3 балів (посередньо виражені);
- III ступінь – 4 – 5 балів (добре виражені).

2. Незалежність

Підрахуйте загальну суму балів за відповіді дитини в пунктах 2, 8, 11, 13, 19. Кількість набраних балів відповідає вираженню незалежності дитини:

- I ступінь – 0 – 1 бал (погано виражена);
- II ступінь – 2 – 3 бали (посередньо виражена);
- III ступінь – 4 – 5 балів (добре виражена).

3. Гнучкість, пристосування

Підрахуйте загальну суму балів за відповіді дитини в пунктах 6, 7, 22. Кількість набраних балів відповідає ступеню вираженості зацікавленості дитини:

- I ступінь – 0 – 1 бал (погано виражена);
- II ступінь – 2 бали (посередньо виражена);
- III ступінь – 3 бали (добре виражена).

4. Наполегливість

Підрахуйте загальну суму балів за відповіді дитини в пунктах 10, 14, 23. Кількість набраних балів відповідає ступеню вираженості наполегливості дитини:

- I ступінь – 0 – 1 бал (погано виражена);
- II ступінь – 2 бали (посередньо виражена);
- III ступінь – 3 бали (добре виражена).

5. Допитливість

Підрахуйте загальну суму балів за відповіді дитини в пунктах 4, 12, 18. Кількість сумарних балів відповідає ступеню вираженості допитливості дитини:

- I ступінь – 0 – 1 бал (погано виражена);
- II ступінь – 2 бали (посередньо виражена);
- III ступінь – 3 бали (добре виражена).

6. Відомості про сімейне оточення

Підрахуйте загальну суму балів за відповіді дитини в пунктах 15, 17, 20. Кількість набраних балів відповідає ступеню сприятливого впливу сімейного оточення для розвитку творчих здібностей дитини:

- I ступінь – 0 – 1 бал (погано виражена);
- II ступінь – 2 – 3 бали (посередньо виражена);
- III ступінь – 4 бали (добре виражена).

Для виявлення обдарованих дітей вчителем фахівці розробили різні шкали. Шкали, створені під керівництвом Дж. Рензуллі, направлені на десять сфер прояву здібностей. Нижче наводяться перші чотири шкали, показники за якими істотні для більшості навчальних програм, призначених для обдарованих школярів.

Шкали для рейтингу поведінкових характеристик обдарованих дітей (за Дж. Рензуллі в адаптації Л. В. Попової)

Ці шкали складено для того, щоб учитель міг оцінити характеристики учнів за пізнавальною, мотиваційною, творчою і лідерською сферами. Кожен пункт шкали слід оцінювати безвідносно до інших пунктів. Ваша оцінка повинна відображати те, наскільки часто Ви спостерігали прояв кожної з характеристик. Оскільки чотири шкали представляють відносно різні сторони поведінки, оцінки за різними шкалами не підсумовуються.

Прізвище, ім'я учня _____
Школа _____, клас _____, вік _____

Дата:

Учитель або той, хто проводив опитування
Як давно Ви знаєте цю дитину?

Інструкція

Будь ласка, уважно прочитайте твердження і обведіть відповідну цифру.

- 1 — якщо Ви майже ніколи не спостерігаєте цієї характеристики.
- 2 — якщо Ви спостерігаєте цю характеристику час від часу.
- 3 — якщо Ви спостерігаєте цю характеристику досить часто.
- 4 — якщо Ви спостерігаєте цю характеристику майже постійно.

Шкала 1. Пізнавальні характеристики учня

1. Володіє незвичайно великим для свого віку або класу запасом слів; використовує терміни осмислено; мовлення вирізняється багатством виразів, швидкістю і складністю.

1234

2. Володіє значним запасом інформації за різноманітними темами, що виходить за межі звичайних інтересів дітей цього віку.

1234

3. Швидко запам'ятовує і відтворює фактичну інформацію.

1234

4. Легко встановлює причинно-наслідкові зв'язки: намагається зрозуміти "як" і "чому"; ставить багато запитань, стимулюючих думку (на відміну від запитань, спрямованих на отримання фактів); хоче з'ясувати сутність явищ і вчинків людей.

1234

5. Чуйний і тямущий спостерігач; зазвичай бачить більше або "витягує" більше за інших з розповіді, фільму, з того, що відбувається.

1234

Опрацювання результатів

- 1) Підрахуйте, скільки разів ви обвели одну й ту саму цифру.
- 2) Помножте цю кількість на відповідний коефіцієнт: 1, 2, 3, 4.
- 3) Підсумуйте здобуті результати.
- 4) Загальний показник: .

Шкала II. Мотиваційні характеристики

1. Повністю занурюється в певні теми, проблеми: настирливо прагне завершити розпочате (не бажає переключати увагу на іншу тему, завдання).

1234

2. Легко впадає в нудьгу від звичайних завдань.

1234

3. Прагне до досконалості, вирізняється самокритичністю.

1234

4. Вважає за краще працювати самостійно; вимагає від вчителя лише вказати напрям.

1234

5. Має схильність організовувати людей, предмети, ситуацію.

1234

Опрацювання результатів

- 1) Підрахуйте, скільки разів ви обвели одну й ту саму цифру.
- 2) Помножте цю кількість на відповідний коефіцієнт: 1, 2, 3, 4.
- 3) Підсумуйте здобуті результати.
- 4) Загальний показник: _____.

Шкала III. Лідерські характеристики

1. Виявляє відповідальність; робить те, що обіцяє, і зазвичай виконує роботу добре.

1234

2. Упевнений в собі як серед однолітків, так і дорослих; добре почувується, коли просять показати свою роботу класу.

1234

3. Чітко висловлює свої думки і відчуття; добре і, зазвичай, зрозуміло говорить.

1234

4. Любить спілкуватись з людьми, товариський і вважає за краще не залишатися наодинці.

1234

5. Має схильність домінувати серед інших; як правило, керує діяльністю, в якій бере участь.

1234

Опрацювання результатів

1) Підрахуйте, скільки разів ви обвели одну й ту саму цифру.

2) Помножте цю кількість на відповідний коефіцієнт: 1, 2, 3, 4.

3) Підсумуйте здобуті результати.

4) Загальний показник: _.

Шкала IV. Творчі характеристики

1. Проявляє велику допитливість; постійно про все запитує.

1234

2. Висуває велику кількість ідей або способів вирішення проблем і відповідей на запитання; пропонує незвичайні, оригінальні, розумні відповіді.

1234

3. Висловлює свою думку без коливань; іноді радикальний і гарячий в дискусіях; наполегливий.

1234

4. Любить ризикувати; має схильність до пригод.

1234

5. Схильний до гри з ідеями; фантазує, придумує ("Цікаво, що буде, якщо?"); зайнятий поліпшенням і зміною суспільних інститутів, предметів і систем.

1234

6. Проявляє тонке відчуття гумору і бачить смішне в таких ситуаціях, які іншим не здаються смішними.

1234

7. Надзвичайно чутливий до внутрішніх імпульсів і більш відкритий до раціонального в собі (вільний прояв "дівчачих" інтересів у хлопчиків, велика ступінь незалежності у дівчаток); емоційно чутливий.

1234

8. Чутливий до прекрасного; звертає увагу на естетичні сторони життя.

1234

9. Не підпадає під вплив групи; приймає безлад; не цікавиться деталями; не боїться відрізнятись від інших.

1234

10. Надає конструктивну критику; схильний признавати авторитети без попереднього критичного їх вивчення.

1234

Опрацювання результатів

- 1) Підрахуйте, скільки разів ви обвели одну й ту саму цифру.
- 2) Помножте цю кількість на відповідний коефіцієнт: 1, 2, 3, 4.
- 3) Підсумуйте здобуті результати.
- 4) Загальний показник: _.

Бажано, щоб ці шкали заповнили всі вчителі, які працюють достатньо тривалий час з дитиною. Оцінки різних вчителів зіставляються, обговорюються, в спірних випадках необхідно просити описати конкретні ситуації, в яких виявлялася та або інша характеристика. У разі виникнення сумнівів колективне рішення найкраще ухвалювати на користь дитини, тобто на її шанс проявити себе в спеціальній програмі.

Тест 3

Анкета для виявлення обдарованих дітей (вчителю)

Уважно прочитайте й позначте ті характеристики, які притаманні даній дитині:

1. Має великий обсяг інформації.
2. Багатий словниковий запас.
3. Перенесення засвоєного на новий матеріал.
4. Встановлення причинно-наслідкових зв'язків.
5. Уміння робити висновки.
6. Участь у розв'язуванні складних проблем.
7. Уміння вловлювати складні ідеї.
8. Чутливість до протиріч.
9. Використання альтернативних шляхів пошуку інформації.
10. Аналіз ситуації.
11. Уміння передбачити наслідки.
12. Уміння міркувати.
13. Використання ідей на практиці.
14. Здатність до перетворень.
15. Критичність мислення.
16. Швидкість мислення.
17. Багата уява.
18. Гнучкість мислення.
19. Здатність висловлювати оригінальні ідеї, винаходити щось нове.
20. Висока допитливість.

АНКЕТА З ВИЗНАЧЕННЯ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ

(за методикою Хаана і Кафа)

I. Інтелектуальні здібності

1. Учень швидко засвоює нові знання й легко все схоплює.
2. Має почуття здорового глузду і використовує знання у практичних повсякденних ситуаціях.
3. Добре міркує, не плутається в думках. Добре вловлює зв'язок між подіями, між причиною і наслідком.
4. Швидко запам'ятовує прочитане або почуте, не витрачає багато часу на повторення того, що потрібно запам'ятати.
5. Знає багато про такі події, про які однолітки не знають і не здогадуються.
6. Має великий запас слів, легко користується новими словами, вільно висловлюється.
7. Любить читати ті книги, які читають діти, старші на рік чи два, та дорослі.
8. Розв'язує розумові задачі, що потребують мислительних зусиль.
9. Ставить дуже багато запитань.
10. Випереджає однолітків у навчанні на рік чи два.
11. Оригінально мислить і пропонує нестандартні, неординарні відповіді, рішення.
12. Дуже спостережливий, добре сприймає інформацію, швидко реагує на все нове.

II. Художні здібності

1. У своїх малюнках зображує різноманітні предмети, ситуації, людей.
2. Серйозно ставиться до творів мистецтва, замислюється і стає дуже серйозним, коли чує нову музику, бачить красиву картину.
3. Оригінальний у виборі сюжету, складає незвичайні композиції (із квітів, малюнків, марок тощо).
4. Завжди готовий використати будь-який новий матеріал для виготовлення іграшок, картин, малюнків тощо.
5. У вільний час багато малює, ліпить, створює композиції, що мають художнє значення (наприклад, прикраси для дому).
6. Використовує малюнок або ліплення, щоб висловити свої почуття і настрої.
7. Цікавиться творами мистецтва, створеними іншими людьми. Оцінює їх і намагається відтворити те, що сподобалося.
8. Любить працювати із пластиліном, глиною, клеєм для того, щоб відтворювати речі у трьох вимірах.

III. Музичний талант

1. Добре відчуває ритм і мелодію, завжди вслуховується в них.
2. Добре співає.
3. У гру на інструменті, у пісню чи танець укладає багато енергії та почуттів.
4. Любить музичні записи, прагне піти на концерт або туди, де можна послухати музику.

5. Любить співати разом з іншими, щоб виходило злагоджено й добре.
6. У співі або музиці виявляє власні почуття і стан.
7. Створює оригінальні мелодії.
8. Добре грає на якомусь інструменті.

IV. Здібності до занять науковою працею

1. Чітко висловлює думки.
2. Читає книги, наукову літературу, випереджаючи шкільну програму.
3. Виявляє більші, ніж у звичайних дітей, здібності у користуванні абстрактними поняттями і встановленні узагальнень.
4. Має хорошу моторну координацію, особливо між зоровим та слуховим сприйняттям (добре фіксує те, що бачить, і чітко записує те, що чує).
5. Після занять любить читати науково-популярні книги та журнали.
6. Не впадає у відчай, коли його нові задуми та проекти не підтримують учителі або батьки.
7. Намагається зрозуміти причини і сенс подій.
8. Проводить багато часу над створенням проектів, конструюванням.
9. Любить обговорювати наукові події, винаходи, часто замислюється над цим.

V. Літературна обдарованість

1. Може вільно побудувати розповідь, починаючи від зав'язки сюжету й закінчуючи розв'язанням конфлікту.
2. Придумує щось нове й незвичайне, коли розповідає про що-небудь знайомим.
3. Під час розповіді виділяє головне, найхарактерніше.
4. Розповідаючи про щось, уміє дотримуватись одного сюжету, не втрачає головної думки.
5. Любить писати оповідання та вірші.
6. Своїх героїв у оповіданнях зображує майстерно, передає почуття, настрій, характер.
7. Вибирає для своїх оповідань ті слова, які добре передають емоційні почуття.

VI. Артистичний талант

1. Легко входить у роль іншої людини, персонажа тощо.
2. Цікавиться акторською грою.
3. Виразно змінює тональність голосу, коли зображує героїв.
4. Розуміє та вміє передати конфлікти і ситуації, може розіграти будь-яку драматичну сценку.
5. Передає почуття через міміку, жести, рухи.
6. Прагне викликати емоційну реакцію в інших людей, коли про щось із захватом розповідає.
7. Дуже легко передає почуття, емоційні переживання.

VII. Технічні здібності

1. Добре вміє майструвати, займатися різними ремеслами.
2. Користується механізмами, машинами.
3. У світ його уподобань входить конструювання машин, приладів, моделей.
4. Може читати нескладні креслення приладів і механізмів, використовувати старі деталі для створення нових виробів, іграшок, приладів.
5. Визначає причини несправності приладів.
6. Любить робити креслення механізмів.
7. Читає журнали та статті про створення нових машин, приладів, механізмів.

VIII. Здібності до спорту

1. Енергійний, потребує якомога більше фізичних рухів, щоб бути щасливим.
2. Любить брати участь у спортивних іграх і змаганнях.
3. Постійно досягає успіхів у певному виді спорту.
4. Бігає швидше за інших.
5. Сильно розвинена координація рухів.
6. Любить ходити в походи, займатися на спортивних майданчиках.
7. Вільний час проводить у рухливих іграх.

Таблиця 1

ВІДМІННОСТІ МІЖ ВІДМІННИКАМИ І ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

№ з/п	Відмінник	Обдарований учень
1.	Знає відповіді	Ставить запитання
2.	Цікавиться	Допитливий
3.	Висловлює цікаві думки та ідеї	"Дикі" думки, ідеї
4.	Наполегливо працює	Грається, але отримує високі бали, особливо з творчих завдань
5.	Відповідає	Дискутує
6.	Слухає з цікавістю	Емпатійний
7.	Легко вчиться	Вчиться самостійно і наперед
8.	Потребує 6 – 8 повторень	1 – 2 повторень достатньо
9.	Розуміє ідеї	"Конструює" абстракції
10.	Проводить час з однолітками	Більше до вподоби компанія дорослих
11.	Виконує домашні завдання	Створює проекти
12.	Копіює	Творить нове
13.	Любить школу	Любить пізнавати
14.	Добре сприймає матеріал	Інтенсивно досягає бажаного, налаштовуючи самого себе
15.	Запам'ятовує інформацію	Використовує інформацію
16.	Має добру пам'ять	Добре працює розум
17.	Любить послідовність	Любить складність
18.	Готовий до дії, реагування, відповіді	Уважно придивляється до життя і все помічає
19.	Задоволений своїми успіхами в школі	Критично ставиться до себе і до інших

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	3
Тематичний план.....	6
Зміст програми	7
Лабораторно-практичні роботи.....	10
Питання до екзамену.....	24
Лекції	26
Рекомендована література	76
Додатки	79

Навчально-методичне видання

ПОЛЕТАЙ
Олена Михайлівна

Навчально-методичний комплекс

**МЕТОДИКА РОБОТИ
З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ**

Технічний редактор	<i>О. Клімова</i>
--------------------	-------------------

Комп'ютерна верстка та макетування	<i>О. Клімова</i>
---------------------------------------	-------------------

Комп'ютерний набір	<i>О. Полетай</i>
--------------------	-------------------

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія KB № 17500-6250 ПР від 16.11.2015 р.*

Підписано до друку 29.08.2015 р. Формат 60 x 90 1/16.
Папір офсетний. Друк на різнографі.
Ум. друк. арк. 5,35. Обл.-вид. арк. 4,75.
Наклад 100 прим. Зам. № 786
Редакційно-видавничий відділ ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка.
14013, вул. Гетьмана Полуботка, 53, к. 208.
Тел. 65-17-99.
chnpu.tipograf@gmail.com

